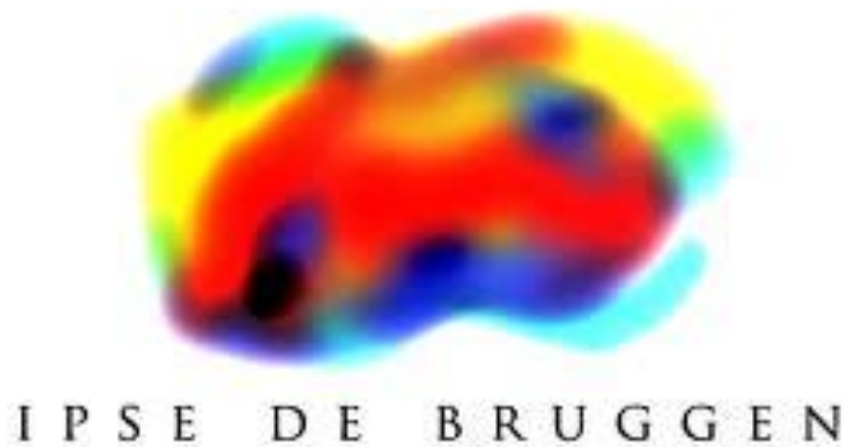

Dagprogramma voor mensen met een ernstige verstandelijke beperking

Verandering in cliëntengroep bij Het Eiland

Ipse de Bruggen, locatie Het Eiland

Sophie van 't Hof

Dagprogramma voor mensen met een ernstige verstandelijke beperking

Verandering in cliëntengroep bij Het Eiland

Sophie van 't Hof
10077464

Opleiding:
Sociaal Pedagogische Hulpverlening
Academie voor Sociale Professions
Studiejaar 4

Onderzoek in opdracht van:
Ipse de Bruggen locatie Het Eiland

Opdrachtgever:
Erwin Spaans (Het Eiland)

Begeleiders:
Jaap de Raat (Haagse Hogeschool)
Maaike Huizing (Het Eiland)

Beoordelaar:
Tamara Bos

13 mei 2014

Inhoudsopgave

	Bladzijde
Samenvatting	5
1. Inleiding	6
2. Context	
2.1 Inleiding	7
2.2 Organisatie	7 - 8
2.3 Definitie verstandelijke beperking	8
2.4 Aanleiding	8 - 9
2.5 Verwacht eindresultaat	9
2.6 Relevant, bruikbaar en vernieuwend	9
3. Onderzoekopzet	
3.1 Inleiding	10
3.2 Probleemanalyse	10
3.3 Hoofdvraag	11
3.4 Deelvragen	11
3.5 Doelstelling	11
3.6 Onderzoekstype	11
3.7 Dataverzameling	11 - 13
3.8 Betrouwbaarheid	13
3.9 Validiteit	13
4. Ontwikkeling bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar	
4.1 Inleiding	14
4.2 Cognitieve ontwikkeling bij kinderen volgens Piaget	14
4.3 Psychosociale ontwikkeling bij kinderen volgens Erikson	14
4.4 Cognitieve ontwikkeling bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking	15
4.5 Emotionele ontwikkeling volgens Došen bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking	16 - 17
4.6 Ervaringsordening van Timmers-Huigens	17 - 18
4.7 Conclusie	18 - 19
5. Dagprogramma op Het Eiland voor mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar	
5.1 Inleiding	20
5.2 Plaatsing van een (nieuwe) cliënt	20
5.3 Aangeboden activiteiten	20 - 21
5.4 Benadering van een cliënt bij de aangeboden activiteiten	21
5.5 Methoden	21 - 23
5.6 Conclusie	23 - 24

6.	Ontwikkeling bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar	
6.1	Inleiding	25
6.2	Cognitieve ontwikkeling bij kinderen volgens Piaget	25
6.3	Psychosociale ontwikkeling bij kinderen volgens Erikson	25
6.4	Cognitieve ontwikkeling bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking	25
6.5	Emotionele ontwikkeling volgens Došen bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking	26
6.6	Ervaringsordening van Timmers-Huigens	26 - 27
6.7	Conclusie	27 - 28
7.	Uitkomsten interviews	
7.1	Inleiding	29
7.2	Uitkomsten interviews	29 - 32
8.	Analyse	
8.1	Inleiding	33
8.2	Analyse van de onderzoeksresultaten	33 - 35
8.3	Conclusie	35 - 36
9.	Conclusie en discussie	
9.1	Inleiding	37
9.2	Conclusie	37 - 38
9.2	Discussie	38 - 40
10.	Aanbevelingen	41 - 43
	Literatuur	44 - 47
	Bijlagen	
1	Interview vragen	48 - 50
2	Theorie van Piaget	51 - 53
3	Theorie van Erikson	54
4	Cognitieve ontwikkeling bij mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking	55 - 56
5	Labels naar aanleiding van de interviews	57 - 64

Samenvatting

In opdracht van Ipse de Bruggen, locatie Het Eiland, wordt er onderzoek gedaan naar een dagprogramma dat aansluit bij mensen met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. Het Eiland is een dagactiviteitencentrum die dagbesteding biedt aan cliënten vanaf 18 jaar met een zeer ernstige verstandelijke beperking (Het Eiland, 2013) en een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar (L. Schrier, persoonlijke communicatie, 16 januari 2014).

De invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) door het huidige kabinet heeft gevolgen voor de cliëntengroep die Het Eiland bezoekt. Door de invoering van deze wet, moeten kosten worden bespaard. Cliënten met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar die in de buurt van Het Eiland wonen, zouden hier ook dagbesteding aangeboden moeten krijgen omdat hiermee vervoerskosten worden bespaard. Dit heeft tot gevolg dat er een andere doelgroep op Het Eiland komt (E. Spaans, persoonlijke communicatie, 1 juli 2013). Het geboden dagprogramma dat de medewerkers van Het Eiland aanbieden, zou hierop aangepast moeten worden. Hierbij is het van belang dat de opgestelde visie van Ipse de Bruggen en van Het Eiland worden nagestreefd. De onderzoeksvraag die hieruit voort komt is: Op welke manier kunnen de medewerkers van Het Eiland hun geboden dagprogramma inhoudelijk aanpassen zodat deze aansluit bij mensen met een verstandelijke beperking met een kalenderleeftijd van 18 t/m 93 jaar, een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar en een sociaal-emotioneel niveau t/m 2 jaar?

Door middel van literatuuronderzoek en het houden van interviews zijn gegevens verzameld. De resultaten van deze gegevens gaven een aantal verschillen weer tussen een dagprogramma voor de verschillende doelgroepen.

De belangrijkste conclusies met daarin verwerkt de aanbevelingen zijn:

- De nieuwe doelgroep cliënten kunnen en willen meer doen dan de cliënten die nu op Het Eiland komen. Om het eigen initiatief van een cliënt te vergroten kan er gekozen worden om hem/haar zoveel mogelijk zelf te laten doen (Geïnterviewde 8; Vonk & Hosmar, 2009).
- Het bieden van enige regelmaat is belangrijk voor de nieuwe cliëntengroep. Dit kan geboden worden door activiteiten en pauzes op dezelfde tijden aan te bieden (Geïnterviewde 2 t/m 4 & 9).
- Naast het bieden van enige regelmaat, is het ook belangrijk dat de structuur af en toe doorbroken wordt, zodat er geen verstarring optreedt bij de nieuwe doelgroep cliënten. Als er toch verstarring optreedt bij een cliënt kunnen er kleine veranderingen worden aangebracht in het aanbod door bijvoorbeeld de volgorde van de dagstructuur te veranderen (Timmers-Huigens, 1995).
- Activiteiten kunnen zoveel mogelijk individueel aangeboden worden. Op deze manier kan er worden ingespeeld op de verschillen tussen de cliënten uit de nieuwe doelgroep; Ook al hebben zij wel hetzelfde cognitieve niveau, het is toch mogelijk dat de ene cliënt meer aankan dan de andere (Geïnterviewde 3, 5 & 9; www.platformemg.nl).
- Bij de indeling van de cliënten op de groepen zou er geen onderscheid gemaakt moeten worden tussen het ontwikkelingsniveau van de cliënten die nu op Het Eiland komen en de nieuwe cliëntengroep. Een reden hiervoor is dat er altijd individuele verschillen zullen blijven tussen de verschillende doelgroepen waarbij bij beide een individuele benadering gewenst is (www.platformemg.nl).

1. Inleiding

In het laatste jaar van mijn studie Sociaal Pedagogische Hulpverlening voer ik een onderzoek uit in opdracht van Ipse de Bruggen, locatie Het Eiland. Het Eiland is een dagactiviteiten-centrum voor mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking (Het Eiland, 2013) met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar (L. Schrier, persoonlijke communicatie, 16 januari 2014). Het onderwerp van mijn onderzoek is een dagprogramma dat aansluit bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar.

De invoering van de Wet Maatschappelijk Ondersteuning (WMO) door het huidige kabinet brengt, onder andere voor cliënten met een verstandelijke beperking, negatieve gevolgen met zich mee. De wet is ingevoerd om te besparen op de zorgkosten in Nederland en om zorg dichterbij de zorgvrager te brengen. Volgens de kabinetsplannen worden gemeenten in 2015 verantwoordelijk voor alle cliënten die extramurale (van buitenaf) begeleiding krijgen (Ipse de Bruggen, 2013). Hierdoor krijgen gemeenten een ruime beleidsvrijheid met betrekking tot de concrete invulling van de voorzieningen voor de cliënt (www.abvakabofnv.nl).

Dagactiviteitencentrum Het Eiland ondervindt hier direct de gevolgen van. Omdat er bezuinigingen plaatsvinden, kunnen cliënten die in de buurt van Het Eiland wonen en een iets hoger niveau hebben dan 1,5 jaar niet meer met de bus vervoerd worden naar hun eigen dagbesteding. Dit kost te veel geld. Om deze reden is het in de toekomst ook mogelijk dat cliënten met een hoger ontwikkelingsniveau van 1,5 t/m 4 jaar op Het Eiland komen voor dagbesteding (E. Spaans, persoonlijke communicatie, 1 juli 2013). Het dagprogramma zou hier inhoudelijk op aangepast moeten worden, zodat deze aan zou sluiten bij de nieuwe doelgroep cliënten. In mijn onderzoek zal ik mij dus specifiek richten op een dagprogramma dat aansluit bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar.

In mijn verslag is allereerst beschreven in welke context het onderzoek plaats heeft gevonden. Hierna volgt mijn onderzoeksoptzet. In hoofdstuk vier en zes is beschreven hoe de ontwikkeling van mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking zich verhoudt tot een dagprogramma. Daarnaast is er in hoofdstuk vijf een beschrijving gegeven van het dagprogramma zoals deze er op dit moment uit ziet op Het Eiland. Hierna volgen de resultaten van de interviews waarna er een analyse wordt gegeven van de onderzoeksuitkomsten. Tot slot is er een conclusie gegeven en zijn er aanbevelingen gedaan.

2. Context

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een beschrijving gegeven van de context waarbinnen het onderzoek heeft plaatsgevonden. In de tweede paragraaf wordt de organisatie en instelling beschreven waarvoor het onderzoek is uitgevoerd. Hierna wordt er een definitie gegeven van een verstandelijke beperking. In paragraaf vier wordt de aanleiding van het onderzoek aangegeven. Vervolgens wordt beschreven wat de verwachtingen waren voordat het onderzoek werd uitgevoerd. Ten slotte wordt er uitgelegd waarom het onderzoek relevant, bruikbaar en vernieuwend is.

2.2 Organisatie

Ipse de Bruggen

Ipse de Bruggen is een organisatie die bijzondere zorg biedt aan mensen met een handicap in de hele provincie Zuid-Holland. Ipse de Bruggen ondersteunt hen in het dagelijkse leven en het ‘meedoen’ in de samenleving (Ipse de Bruggen, z.d.).

Missie Ipse de Bruggen

De missie van Ipse de Bruggen is de volgende:

Ipse de Bruggen biedt met respect voor de cliënt, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden, een passend aanbod dat tot stand komt via interactie, met als doel het verwerven en in stand houden van de voor de individuele cliënt meest betekenisvolle plaats in de samenleving (Missie en visie Ipse de Bruggen, 2013).

Visie Ipse de Bruggen

Om deze missie invulling te geven heeft Ipse de Bruggen haar visie als volgt samengevat:

Ipse de Bruggen wil duurzaam tot de top van verstandelijk gehandicapten zorg behoren in termen van kwaliteitszorg voor de cliënt en professionele ontwikkeling van de medewerkers, daarbij pro-actief acterend in relatie tot belanghebbenden. Dit alles op basis van een solide financieel kader en een aantrekkelijke vastgoedportefeuille (Missie en visie Ipse de Bruggen, 2013).

Het Eiland

Het Eiland is een dagactiviteitencentrum die een belevingsgerichte dagbesteding biedt aan cliënten vanaf 18 jaar met een zeer ernstige verstandelijke beperking. Naast deze verstandelijke beperking is het mogelijk dat cliënten een (ernstige) motorische handicap of gedragsproblemen hebben (Het Eiland, 2013). Er komen ongeveer 130 cliënten op Het Eiland die zijn verdeeld over negen lokalen (Van 't Hof, 2013a). De cliënten die op Het Eiland komen hebben een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar (L. Schrier, persoonlijke communicatie, 16 januari 2014). Het sociaal-emotioneel functioneren van de cliënten ligt tussen 0 en 18 maanden (Het Eiland, 2013). De cliënten krijgen dagbesteding die aansluit bij hun interesse en ontwikkelingsniveau (Van 't Hof, 2013a). De dagbesteding draagt ertoe bij dat nieuwe ervaringen worden opgedaan, cliënten aandacht van de medewerkers krijgen, en cliënten zich waar mogelijk ontwikkelen (Het Eiland, 2013). Dagactiviteitencentrum Het Eiland is op dit moment een heterogeen dagcentrum. Dit houdt in dat de problematiek, ontwikkeling, behoeften en zorgvragen van alle cliënten die op Het Eiland komen verschillend kunnen zijn. De lokalen zijn homogeen in samenstelling. Deze homogeniteit wordt gevormd doordat er meerdere cliënten op één lokaal zijn met eenzelfde zorgvraag. De cliënt staat hierbij altijd centraal, waarbij de medewerkers volgend zijn (E. Spaans, persoonlijke communicatie, 22 april 2014).

Visie Het Eiland

Het Eiland biedt een belevingsgerichte dagbesteding waarbij de cliënt centraal staat. Er wordt te allen tijde rekening gehouden met de beperkingen en behoeften van de cliënt. De activiteiten die de medewerkers aanbieden worden methodisch aangeboden. De zorgbehoefte en hulpvraag van de doelgroep varieert. Het begeleidingsteam van Het Eiland speelt in op deze diversiteit. Daarnaast biedt Het Eiland de cliënten een vraaggestuurde dagbesteding. Dit houdt in dat er bij de keuze van activiteiten rekening wordt gehouden met de voorkeur van een cliënt. Ten slotte wordt er voortdurend gekeken hoe de dagbesteding kan worden toegesneden op de individuele mogelijkheden van de cliënt (Het Eiland, 2013).

2.3 Definitie verstandelijke beperking

Definities van een verstandelijke beperking komen niet altijd met elkaar overeen (Vandereycken, Hoogduin & Emmelkamp, 2008). Gekozen is om in het onderzoek de definitie van de International Classification of Diseases-10 (ICD-10) te gebruiken (www.who.int). Op de site van de World Health Organization (apps.who.int) wordt het begrip mental retardation genoemd die volgens de ICD-10 wordt gebruikt om een verstandelijke beperking aan te geven. Hierbij gaat het om een verstandelijk functioneren beneden een IQ van 70 die samen gaat met beperkingen in adaptieve vaardigheden op uiteenlopende gebieden (Vandereycken, Hoogduin & Emmelkamp, 2008). Onder een severe mental retardation wordt een ernstige verstandelijke beperking verstaan met een bijpassend IQ van 20-34. Hierbij is er waarschijnlijk voortdurende steun nodig. Onder een profound mental retardation wordt een diepe verstandelijke beperking verstaan waarbij er een IQ is van 20 of lager. Een diepe verstandelijke beperking leidt tot een ernstige beperking in de zelfzorg, communicatie en mobiliteit waarbij er geen sprake is van zindelijkheid (www.who.int). In het onderzoek wordt de term zeer ernstig verstandelijk beperkt gebruikt in plaats van een diepe verstandelijke beperking. Hiervoor is gekozen omdat dit naar mijn inzien prettiger klinkt. De ontwikkelingsleeftijd van iemand met een zeer ernstige verstandelijke beperking komt overeen met die van kinderen van 0-2 jaar (Vandereycken, Hoogduin & Emmelkamp, 2008). De ontwikkelingsleeftijd van iemand met een ernstige verstandelijke beperking komt overeen met die van kinderen van 2-4 jaar (S. Tabbernee, persoonlijke communicatie, 16 december 2013).

2.4 Aanleiding

De gehandicaptenzorg staat op dit moment onder een grote druk (www.abvakabofnv.nl). De invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) door het huidige kabinet is hiervan de oorzaak. Volgens de kabinetsplannen worden gemeenten in 2015 verantwoordelijk voor alle cliënten die extramurale (van buitenaf) begeleiding krijgen. Daarbij krijgt de gemeente 25% minder budget voor de begeleiding die een zorgaanbieder op dit moment ontvangt. Hierdoor moet zorg en begeleiding dicht bij huis plaatsvinden, zodat kosten worden bespaard (Ipse de Bruggen, 2013). Cliënten met een verstandelijke beperking kunnen hierdoor niet meer vervoerd worden naar hun eigen dagbesteding met het speciale vervoer, omdat dit te veel geld kost. Dit heeft gevolgen voor de cliëntengroep die op Het Eiland komt. Cliënten met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar die in de buurt van Het Eiland wonen, zouden hier ook dagbesteding aangeboden moeten krijgen, omdat dit dicht bij huis is (E. Spaans, persoonlijke communicatie, 1 juli 2013). Als voorbereiding op deze verandering zijn er nieuwe ingangseisen opgesteld waaraan een cliënt moet voldoen voordat hij/zij op Het Eiland geplaatst wordt. Cliënten die op Het Eiland geplaatst worden, zouden een kalenderleeftijd hebben van 18 t/m 93 jaar, een cognitief niveau niet hoger dan 4 jaar en een sociaal-emotionele ontwikkeling niet hoger dan 2 jaar (E. Spaans, persoonlijke communicatie, 18 september 2013). Door de invoering van deze nieuwe ingangseisen zouden er ook cliënten

met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar op Het Eiland komen. Dit is een verschil in cliëntengroep ten opzichte van de doelgroep die op dit moment op Het Eiland komt; zij hebben een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar (L. Schrier, persoonlijke communicatie, 16 januari 2014).

2.5 Verwacht eindresultaat

Aan het begin van het onderzoek was het voor de opdrachtgever en de medewerkers van Het Eiland niet bekend op welke manier de visie kon worden nagestreefd bij het bieden van een dagprogramma voor de nieuwe cliëntengroep. Om duurzaam tot de top van de verstandelijk gehandicapten zorg te blijven behoren (Missie en visie Ipse de Bruggen, 2013), zal het team van Het Eiland in de toekomst moeten blijven streven naar kwaliteitszorg bij de cliënt. Naar aanleiding van het onderzoek verwachtte de opdrachtgever een advies te ontvangen over een dagprogramma dat aansluit bij de ontwikkeling en behoeften van mensen met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. Met dit advies wilde hij de medewerkers van zijn locatie informeren waarbij er werd gestreefd naar een zo goed mogelijke voorbereiding op de nieuwe cliëntengroep (E. Spaans, persoonlijke communicatie, 5 juli 2013). Door het houden van het onderzoek hoopte ik een bijdrage te kunnen leveren aan de voorbereiding op de nieuwe cliëntengroep op Het Eiland. Ik verwachtte een advies te kunnen geven aan de opdrachtgever waardoor er een mogelijkheid zou ontstaan om het geboden dagprogramma aan te passen.

2.6 Relevant, bruikbaar en vernieuwend

Relevant

Het onderzoek is relevant, omdat het belangrijk was voor de opdrachtgever en de medewerkers van Het Eiland om inzicht te krijgen in een dagprogramma voor mensen met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. Dit was van belang, zodat Het Eiland in de toekomst dagbesteding kon blijven aanbieden waarin de visie van Ipse de Bruggen en de visie van Het Eiland worden nagestreefd. Omdat Het Eiland in de toekomst ernaar wil blijven streven om te allen tijden rekening te houden met de beperkingen en behoeften van een cliënt (Het Eiland, 2013), is er onderzoek gedaan naar een dagprogramma dat aansluit bij de nieuwe cliëntengroep.

Bruikbaar

Het onderzoek is bruikbaar voor de opdrachtgever en de medewerkers van Het Eiland, omdat de visie van Ipse de Bruggen en de visie van Het Eiland hierdoor kunnen worden nagestreefd. Dit kan worden gedaan doordat er inzicht is verkregen in een dagprogramma voor cliënten met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. Hiermee kan de opdrachtgever zijn medewerkers informeren, waardoor zij weten op welke manier zij de opgestelde visie kunnen blijven nastreven tijdens het aanbieden van een dagprogramma.

Vernieuwend

Het onderzoek is vernieuwend, omdat de uiting van de visie van Het Eiland in de geboden dagbesteding veranderd kan worden door de uitkomsten van dit onderzoek. De visie van Het Eiland zoals eerder beschreven, zal op een andere manier moeten worden nagestreefd dan op dit moment wordt gedaan, omdat er een andere doelgroep op Het Eiland komt. Hierdoor is het mogelijk dat de uiting van de visie in het aangeboden dagprogramma verandert.

3. Onderzoeksopzet

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de onderzoeksopzet beschreven. In de tweede paragraaf wordt de probleemanalyse beschreven. Hierna worden de hoofdvraag en de deelvragen gesteld. In paragraaf vier wordt de doelstelling van het onderzoek aangegeven. Vervolgens worden het onderzoekstype en de dataverzameling beschreven. Ten slotte is er gekeken naar de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek.

3.2 Probleemanalyse

De cliëntengroep die op dagactiviteitencentrum Het Eiland komt, gaat rond 2015 (en mogelijk eerder) veranderen. Cliënten met een verstandelijke beperking die in de buurt van Het Eiland wonen en een kalenderleeftijd van 18 t/m 93 jaar, een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar en een sociaal-emotioneel niveau t/m 2 jaar hebben, zouden daar ook dagbesteding aangeboden moeten krijgen zodat kosten worden bespaard (E. Spaans, persoonlijke communicatie, 1 juli 2013). De medewerkers die op Het Eiland werken hebben een MBO- of HBO-opleiding gevolgd. Een aantal medewerkers hebben de opleiding SPW (MBO) of de opleiding Medewerker Maatschappelijke Zorg (MBO) gevolgd. Ook zijn er een aantal medewerkers die de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening (HBO) hebben afgerond (Het Eiland, 2013). De medewerkers bieden op dit moment dagbesteding die gericht is op cliënten met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar (L. Schrier, persoonlijke communicatie, 16 januari 2014). Omdat dit in de toekomst gaat veranderen, is er in dit onderzoek onderzocht of er verschil is tussen een dagprogramma voor deze verschillende doelgroepen. In de literatuur (internet, boeken uit de bibliotheek) is hier geen informatie over gevonden. Naar mijn inzien komt dit doordat een dagbesteding eerder niet verplicht was om de cliëntengroep te veranderen, omdat de strengere eisen door het kabinet toen nog niet van toepassing waren. Hierdoor is er naar mijn idee ook geen informatie te vinden over een mogelijk verschil tussen een dagprogramma. Wel blijkt uit de literatuur (zie hoofdstuk 4 en 6) dat er een verschil is tussen de ontwikkeling van cliënten met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar en de ontwikkeling van cliënten met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. Naar mijn idee zal een dagprogramma voor een cliënt hierop aangepast moeten worden. Deze vooronderstelling komt voort uit mijn stage- en werkervaringen bij Het Eiland; het dagprogramma paste ik als begeleider aan op de ontwikkeling en behoeften van de cliënt. Uit deze gegevens concludeer ik dat er een verschil is tussen een dagprogramma voor de verschillende doelgroepen. Als de nieuwe cliëntengroep op Het Eiland komt, zal het dagprogramma dan ook inhoudelijk aangepast moeten worden.

Om er achter te komen hoe het dagprogramma inhoudelijk aangepast kan worden, was het van belang dat er onderzoek werd gedaan naar een dagprogramma (activiteiten, benadering van de cliënt en methoden) voor mensen met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. Het was voor het team van Het Eiland van belang om hier inzicht in te krijgen, zodat er ook in de toekomst zoveel mogelijk rekening kan worden gehouden met de individuele mogelijkheden, wensen en voorkeuren van de cliënt (Het Eiland, 2013). Voor de opdrachtgever was het ook van belang om hier inzicht in te krijgen, omdat hij zijn medewerkers wil informeren over een dagprogramma dat aansluit bij de nieuwe doelgroep, zodat dit aangepast kan worden (E. Spaans, persoonlijke communicatie, 5 juli 2013).

3.3 Hoofdvraag

Op welke manier kunnen de medewerkers van Het Eiland hun geboden dagprogramma inhoudelijk aanpassen zodat deze aansluit bij mensen met een verstandelijke beperking met een kalenderleeftijd van 18 t/m 93 jaar, een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar en een sociaal-emotioneel niveau t/m 2 jaar?

3.4 Deelvragen

1. Hoe verhoudt de ontwikkeling bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar zich tot een dagprogramma?
2. Hoe ziet een dagprogramma (waaronder activiteiten, benadering van cliënten en methoden) op Het Eiland eruit voor mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar?
3. Hoe verhoudt de ontwikkeling bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar zich tot een dagprogramma?
4. Hoe kan een dagprogramma voor een ruimere doelgroep van het Eiland ten behoeve van cliënten met een ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar eruit zien?

3.5 Doelstelling

De doelstelling van dit onderzoek was het krijgen van inzicht in een dagprogramma (activiteiten, benadering van cliënten en methoden) voor mensen met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. De praktische relevantie van het onderzoek is het aanpassen van het dagprogramma door de medewerkers van Het Eiland en eventueel ook het wijzigen van de indeling van de groepen naar aanleiding van de behoeften en mogelijkheden van de nieuwe cliënten. Door het verkrijgen van informatie over een passend dagprogramma, wil de opdrachtgever zijn medewerkers informeren. Zoals eerder beschreven kan de visie van Ipse de Bruggen en de visie van Het Eiland zoveel mogelijk nagestreefd worden door het aanpassen van het dagprogramma. De uitkomsten van het onderzoek zijn relevant voor de opdrachtgever en voor de medewerkers van Het Eiland.

3.6 Onderzoekstype

Het onderzoek dat is uitgevoerd is een inventariserend onderzoek (Migchelbrink, 2005), omdat er behoefte was aan informatie over een dagprogramma voor mensen met een ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. Ook was het onderzoek kwalitatief (Keken, 2006), omdat er behoefte was aan inzicht in een dagprogramma voor de nieuwe doelgroep zodat het geboden dagprogramma inhoudelijk aangepast kan worden.

3.7 Dataverzameling

Methoden van dataverzameling

De reader van praktijkonderzoek, die bestemd is voor studenten van de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening, is gebruikt om de methoden van dataverzameling te beschrijven ('Reader Praktijkonderzoek', 2010-2011).

Bij het verzamelen van informatie uit documenten, literatuur en mediaproducten is de dataverzamelingstechniek inhoudsanalyse gebruikt. Als document is het werkdocument van Het Eiland gebruikt om te beschrijven hoe het dagprogramma er op dit moment uit ziet (Het Eiland, 2013). Hiervoor is gekozen, omdat er uitgebreid staat beschreven hoe activiteiten op dit moment worden aangeboden en hoe de benadering naar de cliënt is. Bij het literatuuronderzoek zijn boeken gebruikt om de ontwikkeling bij mensen met een (zeer)

ernstige verstandelijke beperking te beschrijven. Hierbij is allereerst de theorie van Piaget en de theorie van Erikson gebruikt om de normale ontwikkeling van kinderen te beschrijven (Struyven, Baeten, Kyndt & Sierens, 2010; Delfos, 2005; Feldman, 2009). Hiervoor is gekozen omdat een aantal belangrijke punten uit deze theorieën overeen kwamen met de ontwikkeling van mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking. Gekozen is om de normale ontwikkeling van kinderen als startpunt te gebruiken, omdat de ontwikkeling bij mensen met een verstandelijke beperking hierdoor beter te begrijpen is. Ook is de emotionele ontwikkeling van Došen beschreven die van toepassing is op mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking (Vonk & Hosmar, 2009; www.platformemg.nl). Hiervoor is gekozen omdat hij belangrijke en duidelijke punten aangeeft die bij de verschillende emotionele ontwikkelingsleeftijden passen. Tevens wordt de cognitieve ontwikkeling van mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking beschreven (Hermsen, Keukens & Van der Meer, 2011; Houten, 2012; Timmers-Huigens, 1993). Het was van belang om deze ontwikkeling te beschrijven, omdat er belangrijke verschillen zijn tussen de cognitieve ontwikkeling van de verschillende cliëntengroepen. Daarnaast is de ervaringsordening van Timmers-Huigens gebruikt om de ontwikkeling van mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking te beschrijven (Teo Timmers Ervaringsordening, z.d.; Timmers-Huigens, 1995). Hiervoor is gekozen omdat er op Het Eiland wordt gewerkt met deze methode en het voor de medewerkers dus duidelijk zou zijn als hier in dit verslag op in wordt gegaan. De databron mediaproducten is gebruikt om de methoden te beschrijven waarmee Het Eiland werkt (www.ervaarhetmaar.nl; www.bosk.nl; Meuldijk, z.d.). Hiervoor is gekozen omdat hier veel bruikbare informatie te vinden was.

Om inzicht te krijgen in een dagprogramma (activiteiten, benadering van cliënten en methoden) voor mensen met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar, is er gebruik gemaakt van de databron individuele personen. De individuele personen waren medewerkers van een andere locatie van Ipse de Bruggen genaamd Bizzi. Hieronder wordt hier dieper op ingegaan. De individuele bronnen waren respondenten, omdat het ging om ideeën en opvattingen van de medewerkers zelf. Om aan informatie hierover te komen, zijn er twaalf individuele interviews ingepland, waardoor er een goed beeld is geschetst over een dagprogramma voor de nieuwe cliëntengroep op Het Eiland. Er is gebruik gemaakt van individuele face to face ondervraging, zodat er dieper kon worden ingegaan op de ideeën en opvattingen van de medewerkers van Bizzi. De interviews hebben mondeling plaats gevonden en waren half gestructureerd. Er is gekozen voor een mondelinge ondervraging, omdat eventuele onduidelijkheden verder doorgevraagd konden worden. Voor een half gestructureerde ondervraging met open vragen is gekozen, omdat de medewerkers hierdoor hun eigen ervaringen beter konden toelichten. De opgestelde interviewvragen zijn in de bijlagen opgenomen. De interviews zijn geanalyseerd door gebruik te maken van labelen. Hierbij is elk interviewantwoord gekoppeld aan één label. Er is gekozen voor de vorm labelen, omdat dit een overzichtelijk beeld gaf van de onderwerpen die de medewerkers bij een vraag hebben benoemd.

Interviews bij Bizzi

De interviews zijn afgenomen bij Bizzi. Bizzi is een centrum voor arbeid en training voor mensen met een verstandelijke en/of meervoudige beperking (B. Vroemen, persoonlijke communicatie, 20 november 2013). Gekozen is om bij de medewerkers van Bizzi interviews af te nemen, omdat zij weten welk dagprogramma aansluit bij de behoeften en ontwikkeling van cliënten met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. Zij werken zelf met deze doelgroep (B. Vroemen, persoonlijke communicatie, 20 november 2013). Daarnaast is er voor Bizzi gekozen, omdat hier ook de visie van Ipse de Bruggen wordt nagestreeft. Deze komt overeen

met Het Eiland. Bij Bizzi staan zowel beleven als licht arbeidsmatige activiteiten centraal. Er zijn vijftien medewerkers in dienst. De cliënten die bij Bizzi komen zijn ingedeeld op de lokalen naar interesse en behoeften (B. Vroemen, persoonlijke communicatie, 17 december 2013). De cliënten hebben een kalenderleeftijd tussen de 15 en 60 jaar. Het doel van de dagbesteding is om zinvol bezig te zijn, anderen te ontmoeten en samen plezier te beleven (Bizzi, z.d.).

Opstellen interviews

Voordat de interviewvragen zijn opgesteld, is de reader van praktijkonderzoek geraadpleegd die bestemd is voor studenten van de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening ('Reader Praktijkonderzoek', 2010-2011). In deze reader wordt aangegeven met welke punten er rekening kan worden gehouden bij het opstellen van (half-gestructureerde) interviews. Er zijn van te voren een aantal onderwerpen vastgesteld; de inleiding, vragen over de activiteiten, vragen over de benadering van een cliënt, vragen over de methoden en de afsluiting. Bij deze onderwerpen hoorden in totaal vijftien vragen. De interviewvragen zijn opgesteld naar aanleiding van een aantal onderwerpen die in de theorie zijn beschreven (Timmers-Huigens, 1993; Vonk & Hosmar, 2009; www.platformemg.nl; Timmers-Huigens, 1995). Voorbeelden van onderwerpen waren het aanleren van iets nieuws, het aanbieden van activiteiten en de communicatie met een cliënt. De interviewvragen zijn ook opgesteld naar aanleiding van informatie over het dagprogramma zoals deze nu wordt aangeboden op Het Eiland. Op Het Eiland wordt gewerkt met vier verschillende methoden; Timmers-Huigens, Ervaar het Maar, het Lacs-model en de BIM-werkwijze (Het Eiland, 2013). Met drie van deze methoden wordt ook bij Bizzi gewerkt; alleen met de methode Ervaar het Maar wordt er bij Bizzi niet gewerkt (B. Vroemen, persoonlijke communicatie, 17 december 2013). Om deze reden is er bij de medewerkers van Bizzi gevraagd naar de uiting van deze methoden in de praktijk. In hoofdstuk zeven worden de resultaten hiervan beschreven.

3.8 Betrouwbaarheid

Door middel van open interviews is er bij de medewerkers van Bizzi gevraagd hoe een dagprogramma (activiteiten, benadering van cliënten en methoden) eruit kan zien voor mensen met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. Door het interviewen van de medewerkers van Bizzi is er een goed beeld gegeven over een dagprogramma voor deze doelgroep. Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten is er tijdens de interviews gebruik gemaakt van geluidsopnamen. Hierdoor stond vast wat de medewerkers hebben geantwoord op de open vragen. Wanneer een interview is uitgevoerd, is de verbale communicatie direct geregistreerd door middel van labelen. Ook is de non-verbale communicatie vast gelegd zoals stiltes.

3.9 Validiteit

De interviews zijn uitgevoerd met de medewerkers van Bizzi die werken met cliënten met een verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar. Zij konden een goed beeld geven over een dagprogramma (activiteiten, benadering van cliënten en methoden) voor deze doelgroep, omdat zij zelf met deze doelgroep werken. Als een antwoord van een medewerker van Bizzi niet voldoende informatie gaf over een dagprogramma voor deze doelgroep, werd er doorgevraagd. Dit was mogelijk omdat er is gekozen voor een mondelinge ondervraging. Op deze manier is de juiste informatie verkregen.

4. Ontwikkeling bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar

4.1 Inleiding

Als er wordt gekeken naar de ontwikkeling van mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking, is het allereerst van belang om te kijken naar de normale ontwikkeling van kinderen. In paragraaf twee en drie worden de cognitieve ontwikkeling van Piaget en de psychosociale ontwikkeling van Erikson in het kort beschreven. In de drie paragrafen hierna wordt er gekeken naar de cognitieve ontwikkeling bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking, naar de emotionele ontwikkeling volgens Došen en naar de ervaringsordening van Timmers-Huigens. Alleen in de vierde t/m de zesde paragraaf zal de ontwikkeling worden beschreven die effect heeft op een dagprogramma. Een dagprogramma wordt hierbij gespecificeerd naar twee belangrijke onderwerpen; de activiteiten en de benadering van een cliënt. Ten slotte wordt in de laatste paragraaf antwoord gegeven op de eerste deelvraag. In de bijlagen worden de theorieën van Piaget en Erikson en de cognitieve ontwikkeling van mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking uitgebreider beschreven.

4.2 Cognitieve ontwikkeling bij kinderen volgens Piaget

Piaget was een Zwitserse psycholoog die een theorie heeft ontwikkeld over de cognitieve ontwikkeling van kinderen. In de cognitieve ontwikkeling van de mens speelt hijzelf, volgens Piaget, een actieve rol. Piaget was van mening dat een kind groeit in zijn ontwikkeling door de ervaringen die hij opdoet (Struyven, Baeten, Kyndt & Sierens, 2010). Het tempo van de ontwikkeling zou volgens Piaget voor een gedeelte bepaald worden door de omgeving. De omgeving heeft hierbij geen invloed op de uiting van de ontwikkeling (Delfos, 2005). De omgeving van het kind voedt, stimuleert en daagt uit, maar uiteindelijk zullen kinderen zelf actief hun kennis opbouwen (Stuyven et al., 2010). Dit doen kinderen bijvoorbeeld door te experimenteren (Delfos, 2005) of door direct motorisch gedrag. Kinderen van 0-2 jaar bevinden zich volgens Piaget in het sensomotorische stadium (Feldman, 2009). In de vierde t/m de zesde paragraaf is er een koppeling gemaakt tussen de theorie van Piaget en de ontwikkeling van mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking.

4.3 Psychosociale ontwikkeling bij kinderen volgens Erikson

Erik Erikson is een psychoanalyticus die de psychosociale ontwikkeling van kinderen in zijn theorie beschreef. Hij ontwikkelde een alternatieve psychodynamische visie met zijn theorie waarin de nadruk ligt op de sociale interactie met anderen. Volgens Erikson worden mensen zowel gevormd als belemmerd door hun sociale omgeving, waaronder de samenleving en de cultuur. Hij is van mening dat groei en verandering gedurende het hele leven doorgaan. Erikson benoemde in zijn theorie dat mensen zich gedurende hun leven ontwikkelen in acht verschillende stadia. Deze stadia ontwikkelen zich volgens een vast patroon en zijn min of meer gelijk voor alle mensen. In elk stadium is er een crisis of een conflict dat het individu moet oplossen. Hierbij is het van belang dat het individu het conflict voor een deel oplost om te kunnen voldoen aan de eisen van het volgende ontwikkelingsstadium. Geen enkele crisis wordt volgens Erikson volledig opgelost (Feldman, 2009). Kinderen van 0 t/m 18 maanden bevinden zich volgens Erikson in het stadium van vertouwen-versus-wantrouwen (Delfos, 2005). In de vierde t/m de zesde paragraaf is er een koppeling gemaakt tussen de theorie van Erikson en de ontwikkeling van mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking.

4.4 Cognitieve ontwikkeling bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking

De cognitieve ontwikkeling bij mensen met een verstandelijke beperking verloopt meestal anders dan de normale ontwikkeling van kinderen (Hermsen, Keukens & Van der Meer, 2011). Mensen met een verstandelijke beperking hebben een forse achterstand en specifieke tekorten op het gebied van het cognitieve niveau en de specifieke cognitieve functies. Hieronder vallen het werkgeheugen, de selectieve aandacht en het plannen en organiseren (Ponsioen & Van der Molen, 2002). Het vermogen om nieuwe informatie te onthouden en samen te voegen met bestaande informatie is voor een cliënt erg lastig. Hierdoor is veel herhaling nodig om iets te kunnen onthouden (Hermsen et al., 2011). Ook hebben mensen met een verstandelijke beperking achterstanden op het gebied van de interne hulpmiddelen, zoals de verwerkingssnelheid en het concentratievermogen (Van Gemert & Minderaa, 1997). Deze achterstanden hebben volgens Simeonsson & Rosenthal (zoals weergegeven in Van Gemert & Minderaa, 1997) een vertragend effect op hun cognitieve ontwikkeling. Daarnaast bereiken veel mensen met een verstandelijke beperking volgens Bidell & Fischer (zoals weergegeven in Van Gemert & Minderaa, 1997) niet het formeel-operationele stadium van Piaget. Hierdoor zijn ze niet of nauwelijks in staat te reflecteren op het eigen denken en handelen. Ten slotte bestaan er volgens Bidell & Fischer (zoals weergegeven in Van Gemert & Minderaa, 1997) grote individuele verschillen in de manier waarop de cognitie zich tijdens de ontwikkeling aanpast aan de mogelijkheden van de cliënt en aan de mogelijkheden van de omgeving. Hieronder wordt beschreven welke punten van de cognitieve ontwikkeling invloed hebben op de activiteiten en de benadering van een cliënt.

Effect van de cognitieve ontwikkeling op de activiteiten

Een aantal punten uit de theorie zijn van invloed op de activiteiten die een begeleider uitvoert. Volgens Houten (2012) is de aandacht bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking meestal minimaal en vluchtig. De aandacht is meestal meer gericht op het eigen lichaam, dan op de omgeving. Hierbij worden prikkels ervaren als prettig of onprettig waarbij de sensopathische gewaarwording centraal lijkt te staan (Houten, 2012). De theorie van Piaget komt hiermee overeen, omdat hij benoemde dat de activiteiten van kinderen van 1-4 maanden vooral gericht zijn op het eigen lichaam (Feldman, 2009). Ook staat het zintuigelijk en motorsich handelen volgens Piaget bij kinderen van 0-2 jaar centraal (Delfos, 2005). Het is opvallend dat het zintuigelijke en de gerichtheid op het eigen lichaam vaak wordt beschreven in de literatuur.

Effect van de cognitieve ontwikkeling op de benadering van een cliënt

Daarnaast zijn er een aantal punten uit de theorie die van invloed zijn op de benadering van een cliënt. Allereerst kan bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking informatie maar tijdelijk worden vastgehouden. Hierdoor is het geheugen beperkt in de hoeveelheid informatie die opgeslagen kan worden (Houten, 2012). Ten tweede zal een cliënt met een zeer ernstige verstandelijke beperking de gebeurtenissen en de mensen in zijn omgeving pas begrijpen als hij die kan volgen en herkennen (Heijkoop, 1991). Als gebeurtenissen herhaald worden, zou een cliënt deze dus kunnen herkennen en mogelijk ook begrijpen. Volgens Hermsen, Keukens & Van der Meer (2011) is het belangrijk dat nieuwe ervaringen vaker worden aangeboden, zodat dit herkend kan worden door een cliënt. Tevens ontbreekt in de meeste gevallen de taal bij cliënten met een zeer ernstige verstandelijke beperking. Hierdoor is er geen representatie mogelijk en wordt iets moeilijk oproepbaar (Houten, 2012). Een cliënt kan zich geen voorwerp of persoon in gedachten voorstellen die niet fysiek aanwezig is. Ten slotte heeft een cliënt met een zeer ernstige verstandelijke beperking nog geen hoger bewustzijn, waardoor reflectie of zelfreflectie niet mogelijk is (Houten, 2012). Een cliënt kan dus niet aangeven wat hij vindt of hoe hij zich voelt.

4.5 Emotionele ontwikkeling volgens Došen bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking

Došen is een kindpsychiater die een benadering heeft ontwikkeld die gebaseerd is op de emotionele ontwikkeling en gehechtheid. Het uitgangspunt van Došen is om vanuit meerdere perspectieven, theorieën en werkmodellen te kijken naar een persoon als geheel. Došen gaat uit van ontwikkeling in fasen. Door de rijping van de hersenen, een adequate gehechtheid en sociale aanpassing (die per fase nodig zijn om in de volgende fase te komen) worden de fasen doorlopen. Er zijn zeven fasen die Došen onderscheidt voor de beschrijving van de emotionele ontwikkeling. Binnen het werken met mensen met een verstandelijke beperking, heeft Došen alleen de eerste vijf fasen uitgewerkt die zich verhouden t/m de emotionele leeftijd van twaalf jaar. Hiervoor heeft hij gekozen omdat in de praktijk blijkt dat het emotionele ontwikkelingsniveau van mensen met een verstandelijke beperking zelden hoger is dan twaalf jaar (Vonk & Hosmar, 2009). Om deze reden worden alleen de eerste vijf fasen in dit onderzoek beschreven. De eerste en tweede fase weergeven de emotionele ontwikkeling van 0-18 maanden (Vonk & Hosmar, 2009). Hieronder wordt beschreven welke punten van de emotionele ontwikkeling van invloed kunnen zijn op de activiteiten en de benadering van een cliënt.

Effect van de emotionele ontwikkeling op de activiteiten

Naar aanleiding van de theorie over de emotionele ontwikkeling zijn er een aantal punten van invloed op de activiteiten die een begeleider uitvoert. Ten eerste reageert een cliënt met een emotioneel niveau van 0-6 maanden nog primair op lust en onlust (Vonk & Hosmar, 2009). Dit komt overeen met de eerder beschreven theorie in de vorige paragraaf (Houten, 2012). Ten tweede is een individuele benadering van de cliënt nodig bij het emotionele niveau van 0-18 maanden (www.platformemg.nl). Daarnaast leert een cliënt met een emotioneel niveau van 6-18 maanden dat actie een gevolg heeft en een reactie in de omgeving kan veroorzaken. Hierbij worden plezierige activiteiten herhaald en pijnlijke of angstige gebeurtenissen vermeden (Vonk & Hosmar, 2009). Dit komt overeen met de ontwikkeling van kinderen zoals Piaget beschreef. Activiteiten die een kind van 1-8 maanden een goed gevoel geven of interessant zijn, worden herhaald zodat de ervaring opnieuw kan worden meegemaakt (Feldman, 2009). Ten slotte zijn kiekeboe-spelletjes en in-uit spelletjes activiteiten die bij cliënten met een emotioneel niveau van 6-18 maanden passen (Vonk & Hosmar, 2009). Een cliënt met een emotioneel niveau van 6-18 maanden kan gestimuleerd worden om op onderzoek uit te gaan door bijvoorbeeld actie-reactie spel of spel waarbij de zintuigen worden geprikkeld (www.platformemg.nl).

Effect van de emotionele ontwikkeling op de benadering van een cliënt

Wanneer er wordt gekeken naar de theorie van Erikson in vergelijking met de emotionele ontwikkeling van Došen, valt één belangrijk aspect op. Erikson benoemde dat een ouder van een kind van 0 t/m 18 maanden betrouwbaar en voorspelbaar moet zijn, zodat het kind vertrouwen toont (Delfos, 2005). Dit komt overeen met wat Zaal, Boerhave & Koster (www.platformemg.nl) benoemen. Bij het emotionele niveau van 0-18 maanden geven zij aan dat de omgeving veel veiligheid en structuur moet bieden.

Daarnaast zijn er een aantal andere punten van invloed op de benadering van een cliënt. De ondersteuning die een begeleider biedt, zou gericht moeten zijn op bescherming tegen intensieve of teveel prikkels. Op deze manier kunnen sensorische prikkels bij een cliënt verwerkt worden (www.platformemg.nl). Daarnaast krijgt een cliënt met een emotioneel niveau van 6-18 maanden het besef van vertrek. Hij leert dat als iemand weg is hij ook terug kan komen (Vonk & Hosmar, 2009). Dit komt overeen met de theorie van Piaget. Volgens

Piaget zou een kind van 8-12 maanden objectpermanentie ontwikkelen. Dit is het besef dat mensen en objecten niet ophouden te bestaan, ook al zijn ze onzichtbaar (Feldman, 2009). Ook zal een cliënt met een emotioneel niveau van 6-18 maanden de betekenis van het woord nee wel begrijpen, maar kan hij hierna nog geen actie ondernemen. Het zal dan waarschijnlijk niet helpen om boos te worden op een cliënt (www.platformemg.nl).

4.6 Ervaringsordening van Timmers-Huigens

Timmers-Huigens is de grondlegger van de theorie van de ervaringsordening. Zij stelde dat het van belang is om een cliënt en de situatie waarin hij zich bevindt te bekijken om zo goed op een ander aan te kunnen sluiten (Teo Timmers Ervaringsordening, z.d.). De ervaringsordening is gebaseerd op de mate waarin en de manier waarop prikkels worden ervaren. De methode van Timmers-Huigens gaat uit van vier verschillende manieren van het ordenen van ervaringen bij mensen met een verstandelijke beperking; lichaamsgebonden, associatief, structurerend of vormgevend (Koeleman, T., 2008). Volgens Timmers-Huigens kunnen mensen met een verstandelijke beperking soms hun hele leven uitsluitend van de lichaamsgebonden en de associatieve ervaringsordening gebruik maken. Zij gaf aan dat er meestal minder wisseling is tussen de verschillende ordeningen van mensen met een verstandelijke beperking. Bij de lichaamsgebonden ervaringsordening ervaart een cliënt de omgeving via het lichaam. Iets wordt als prettig of niet prettig ervaren. Bij de associatieve ervaringsordening herkent de cliënt zijn omgeving en heeft hij daarbij een verwachting (Timmers-Huigens, 1995).

Sijnke (2005) deelt de kenmerken van de verschillende ervaringsordeningen van Timmers-Huigens in bij mensen met een verstandelijke beperking. Hij nam aan dat de kenmerken van de lichaamsgebonden ervaringsordening voorkomen bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking. Sijnke stelt dat de kenmerken van de associatieve ervaringsordening voorkomen bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking. De inzichten die bij de structurerende ervaringsordening horen, worden meestal niet gezien bij mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking (Sijnke, 2005).

De uiting van de lichaamsgebonden ervaringsordening kan volgens Timmers-Huigens bij iedere cliënt anders zijn. Ook kan een cliënt die zijn ervaringen lichaamsgebonden ordent dit op verschillende momenten of in verschillende situaties met een andere intensiteit doen. Dit heeft te maken met de bekendheid van de situatie, de bekendheid van de begeleider en de sfeer waarin iets plaatsvindt (Timmers-Huigens, 1995). Hieronder wordt beschreven welke punten van de lichaamsgebonden ervaringsordening invloed hebben op de activiteiten en de benadering van een cliënt.

Effect van de lichaamsgebonden ervaringsordening op de activiteiten

Een aantal punten uit de theorie zijn van invloed op de activiteiten die een begeleider uitvoert. Volgens Timmers-Huigens kunnen cliënten met een lichaamsgebonden ervaringsordening aangetroffen voorwerpen aftasten zolang deze binnen handbereik zijn. Ook is het mogelijk dat cliënten spelen met een voorwerp. Hiermee wordt het heen en weer bewegen, betasten, aantikken of vastpakken van materialen bedoeld. Daarnaast gaf Timmers-Huigens aan dat cliënten vreugde kunnen beleven aan het spelen met de eigen lichaamsdelen (Timmers-Huigens, 1995). Dit komt overeen met de eerder benoemde theorie in paragraaf 4.4 (Houten, 2012; Feldman, 2009).

Effect van de lichaamsgebonden ervaringsordening op de benadering van een cliënt

Naar aanleiding van de theorie zijn er ook een aantal punten van invloed op de benadering van een cliënt. Het is aannemelijk dat er praktisch geen contact mogelijk is met cliënten met een lichaamsgebonden ervaringsordening. Wanneer er wel contact mogelijk is uit dit zich door middel van oogcontact, lachen en/of geluiden maken. Timmers-Huigens gaf tevens aan dat de dagelijkse verzorging veel tijd kan kosten bij cliënten met een lichaamsgebonden ervaringsordening. Deze verzorging biedt mogelijkheden tot opbouw en uitbouw van contact (Timmers-Huigens, 1995). Door middel van het verzorgen van cliënten, kan dus contact worden opgebouwd of uitgebouwd.

4.7 Conclusie

Als er gekeken wordt naar de invloed van de bovengenoemde theorie op een dagprogramma, dan valt het op dat de cognitieve ontwikkeling, de emotionele ontwikkeling en de ervaringsordening van Timmers-Huigens veel punten aangeven die van invloed kunnen zijn op de activiteiten en de benadering van een cliënt. Het valt op dat een aantal punten van de theorie van Piaget en één punt van de theorie van Erikson van invloed kunnen zijn. Hierbij geeft de theorie van Erikson de minste invloed op een dagprogramma. Waarschijnlijk is deze theorie minder van toepassing op mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking.

Door middel van de theorie kan er een antwoord worden gegeven op de eerste deelvraag:

Deelvraag 1: Hoe verhoudt de ontwikkeling bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar zich tot een dagprogramma?

Activiteiten

- Activiteiten gericht op de zintuigen van een cliënt (horen, voelen, ruiken, proeven) kunnen worden aangeboden. Ook kunnen activiteiten gericht op het lichaam van een cliënt worden aangeboden (Houten, 2012; Feldman, 2009; Delfos, 2005; Timmers-Huigens, 1995).
- Prikkel worden bij een cliënt ervaren als prettig of onprettig (Houten, 2012). Een begeleider kan erachter komen of een cliënt een activiteit als prettig of onprettig ervaart door te letten op de non-verbale signalen die hij laat zien.
- Het is van belang dat een activiteit individueel wordt aangeboden, omdat een individuele benadering nodig is bij cliënten met een emotioneel niveau van 0-18 maanden (www.platformemg.nl).
- Kiekeboe-spelletjes, in-uit spelletjes en actie-reactie spel kunnen aangeboden worden aan cliënten met een emotioneel niveau van 6-18 maanden (Vonk & Hosmar, 2009; www.platformemg.nl).
- Wanneer een cliënt met een emotioneel niveau van 6-18 maanden een activiteit als prettig ervaart, kan dit herhaald worden zodat de ervaring opnieuw kan worden meegemaakt (Vonk & Hosmar, 2009).
- Een begeleider kan spel materiaal laten zien aan een cliënt met een lichaamsgebonden ervaringsordening (binnen handbereik), zodat hij dit kan aftasten of ermee kan spelen. Hierbij is het van belang dat er rekening mee wordt gehouden dat het aftasten en spelen met een voorwerp in iedere situatie met een verschillende intensiteit kan worden geuit door een cliënt (Timmers-Huigens, 1995).

Benadering van een cliënt

- Informatie en nieuwe ervaringen/ gebeurtenissen kunnen worden herhaald, zodat een cliënt dit kan herkennen (Houten, 2012; Hermesen, Keukens & Van der Meer, 2011).

- Omdat (de meeste) cliënten niet kunnen aangeven wat zij vinden of hoe zij zich voelen, is het van belang dat er gekeken wordt naar de non-verbale signalen die zij laten zien. Op deze manier wordt bekend wat een cliënt vindt of hoe hij zich voelt (Houten, 2012).
- Een cliënt kan zich nog geen voorwerp of persoon in gedachten voorstellen die niet fysiek aanwezig is (Houten, 2012). Een begeleider kan hier rekening mee houden door tijdens de communicatie een voorwerp te laten zien, horen of voelen aan de cliënt om aan te geven wat er gaat gebeuren.
- Intensieve of teveel prikkels zouden verminderd moeten worden voor cliënten met een emotioneel niveau van 0-6 maanden, zodat zij sensorische prikkels kunnen verwerken (www.platformemg.nl).
- De omgeving van een cliënt met een emotioneel niveau van 0-18 maanden kan veel veiligheid en structuur bieden door bijvoorbeeld een dagprogramma in dezelfde volgorde aan te bieden (www.platformemg.nl).
- Als een cliënt met een emotioneel niveau van 6-18 maanden iets doet dat een begeleider niet goed vindt, is het verstandig als hij/zij uit de situatie wordt gehaald of dat de handeling wordt onderbroken waarmee hij/zij bezig was. Dit is van belang, omdat een cliënt de betekenis van het woord nee wel kan begrijpen, maar hierna nog geen actie kan ondernemen (www.platformemg.nl).
- Een begeleider kan er rekening mee houden dat het besef dat een voorwerp weg is niet bij alle cliënten ontwikkeld is. Dit heeft te maken met de emotionele ontwikkeling van een cliënt (Vonk & Hosmar, 2009).
- Het is belangrijk dat de tijd wordt genomen voor de verzorgingssituaties van cliënten met een lichaamsgebonden ervaringsordening, zodat contact kan worden opgebouwd en uitgebouwd (Timmers-Huigens, 1995).

5. Dagprogramma op Het Eiland voor mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar

5.1 Inleiding

Om te weten hoe een dagprogramma voor de nieuwe doelgroep van Het Eiland eruit kan zien, is het allereerst van belang om te kijken naar een dagprogramma zoals deze er nu uit ziet. Voordat hier een beschrijving van wordt gegeven, zal eerst in de tweede paragraaf beschreven worden hoe een (nieuwe) cliënt geplaatst wordt op Het Eiland. In de derde paragraaf wordt beschreven hoe activiteiten worden aangeboden op Het Eiland. Bij de vierde paragraaf zal beschreven worden hoe cliënten tijdens het aanbieden van deze activiteiten worden benaderd. Vervolgens zal er een beschrijving worden gegeven van de methoden waarmee op Het Eiland wordt gewerkt. Ten slotte wordt er in de conclusie antwoord gegeven op de tweede deelvraag.

5.2 Plaatsing van een (nieuwe) cliënt

De plaatsing van een (nieuwe) cliënt verloopt via de locatiemanager van Het Eiland. Hij meldt een nieuwe cliënt aan bij de medewerker van Het Eiland met de functie van Begeleider E. Deze begeleider heeft meer administratieve taken en ondersteunt de locatiemanager. Hierna volgt een overleg tussen de Begeleider E en een andere medewerker van Het Eiland die de cliëntadministratie als extra taak heeft. Samen wordt er gekeken op welk lokaal er eventueel plaats zou zijn en of de cliënt zou passen bij een bepaald lokaal. Hierbij wordt er rekening gehouden met de problematiek en de zorgvraag van een cliënt. Wanneer er samen tot de conclusie wordt gekomen dat een cliënt mogelijk zou passen op een bepaald lokaal, wordt er aan de Persoonlijk Begeleiders (PB'ers) van dit lokaal gevraagd om het zorgplan van de cliënt door te lezen. Hierbij is er een mogelijkheid om een eerste reactie te geven. Als de PB'ers problemen zien bij het plaatsen van een cliënt, dan wordt er samen gekeken of deze zijn op te lossen (mogelijk samen met de gedragsdeskundige). Als iedereen het eens is met de plaatsing van een cliënt op een bepaald lokaal wordt er een wenschema opgesteld door een PB'er van Het Eiland en een PB'er van de woning van de cliënt. Wanneer er geen mogelijkheid wordt gezien de cliënt te plaatsen omdat bijvoorbeeld alle lokalen vol zitten, dan komt hij/zij op de wachtlijst. Er kan dan ook worden gekeken of er door interne overplaatsing ruimte gecreërd kan worden. Vaak kan er dan wel tot overplaatsing worden overgegaan (L. Schrier, persoonlijke communicatie, 20 december 2013).

5.3 Aangeboden activiteiten

In een werkdocument dat is ontwikkeld door de werkgroep visie van Het Eiland, staat beschreven op welke manier activiteiten worden aangeboden. De activiteiten die de medewerkers van Het Eiland aanbieden zijn prikkelend, stimulerend, activerend, uitdagend en ontspannend. Ook worden de zintuigen gestimuleerd tijdens de activiteiten. Daarnaast zijn de activiteiten gericht op leren, doen en meemaken; De activiteiten zijn gericht op het ervaren en beleven van aspecten van een dagelijks bestaan. Een voorbeeld hiervan is een activiteit met een huishoudelijk karakter. Ten slotte wordt een reactie van de cliënten geprobeerd te stimuleren door middel van het aanbieden van bepaalde activiteiten (Het Eiland, 2013).

Voorbeelden van activiteiten die op Het Eiland worden uitgevoerd zijn koken, wandelen, knutselen, snoezelen, handwerkjes maken (zoals breien en borduren) en ontspannende activiteiten. Op Het Eiland is een grote keuken aanwezig waar ruimte is voor een aantal rolstoelen. De cliënten worden bij een kookactiviteit betrokken door te ruiken, te proeven of door erover te praten. De ontspannende activiteiten die worden aangeboden, zijn bijvoorbeeld een voetenbadje, haren kammen voor een spiegel of make-up op doen. Cliënten die onrustig

zijn, kunnen door deze activiteiten rustiger worden. De knutselactiviteiten die worden uitgevoerd zijn meestal gericht op een bepaald thema. De thema's die worden gebruikt zijn afkomstig uit de methoden waarmee gewerkt wordt. Hier wordt in de volgende paragraaf verder op ingegaan. Ook is er een snoezelruimte aanwezig op Het Eiland. Op de website van het Droomhuus (www.droomhuus.nl) wordt het begrip snoezelen beschreven als een samenvoeging van de woorden snuffelen en doezelen. Onder snuffelen wordt primaire activering verstaan die vooral gericht is op de zintuigelijke waarnemingen zoals beleving van licht, geluid, geur, smaak en alles wat voelbaar is. Onder doezelen wordt een overgang naar rust en ontspanning verstaan. Een snoezelruimte is een ingerichte ruimte waarbij het doel het zorgen voor ontspanning bij de cliënt is. De ruimte wordt onder andere gekenmerkt door rustige muziek, dimlichten, bewegende lichten op de muur, spiegels en lichtgevende sprieten (www.droomhuus.nl). In de snoezelruimte van Het Eiland is een groot waterbed en een ballenbad aanwezig. Op het waterbed kunnen de cliënten ontspannen of slapen. Bij sommige cliënten wordt een zwaarte deken gebruikt. Door deze over het lichaam van een cliënt te leggen, voelt hij een druk. Dit kan ontspannend zijn. In het ballenbad kunnen cliënten ervaren hoe het voelt om allemaal ballen over hun lichaam te krijgen. Cliënten kunnen niet alleen ontspannen in het ballenbad, maar kunnen hierdoor ook geactiveerd worden door bijvoorbeeld ballen over te gooien. In de snoezelruimte op Het Eiland zijn lichtgevende sprieten aanwezig. Deze kunnen worden gebruikt om de zintuigen van een cliënt te prikkelen. Hiermee worden zowel de ogen als de tast geprikkeld (voelen van de sprieten).

5.4 Benadering van een cliënt bij de aangeboden activiteiten

In het werkdocument van Het Eiland staat ook beschreven hoe de cliënten benaderd worden bij de aangeboden activiteiten. De activiteiten zoals hierboven beschreven worden methodisch aangeboden. Hierbij wordt er rekening gehouden met een doel, passend bij de individuele cliënt. Iedere cliënt heeft een zorgdossier waarin zijn/haar individuele behoeften en mogelijkheden het uitgangspunt vormen. Het Eiland biedt de cliënten een vraaggestuurde dagbesteding waarbij de cliënt centraal staat. Dit houdt in dat er bij de keuze van activiteiten rekening wordt gehouden met de voorkeur van een cliënt. Ook wordt er voortdurend gekeken naar hoe de dagbesteding kan worden toegesneden op individuele mogelijkheden van een cliënt. Daarnaast stimuleren en ondersteunen de begeleiders van Het Eiland de cliënten in het maken van keuzes. Hierbij zijn de keuzemogelijkheden zo overzichtelijk mogelijk. De keuzemogelijkheden worden aangepast aan het ontwikkelingsniveau en de interesse van een cliënt. Ook wordt de interactie tussen de cliënten onderling gestimuleerd; Cliënten krijgen de mogelijkheid om incidentieel op andere groepen aan activiteiten deel te nemen. Wanneer de gemoedstoestand van een cliënt het toelaat, kunnen er ook activiteiten buiten Het Eiland ondernomen worden (Het Eiland, 2013).

5.5 Methoden

Op Het Eiland wordt er gewerkt met de methode van Timmers-Huigens. Ook wordt er gewerkt met de methoden van Ervaar het maar, het Lacs-model en de BIM-werkwijze. De laatste drie methoden zijn uitwerkingen van de methode van Timmers-Huigens (Van 't Hof, 2013b). Hieronder worden de verschillende methoden beschreven.

Methode Timmers-Huigens

De methode van Timmers-Huigens is eerder beschreven in hoofdstuk vier. Volgens van Gool (2010) zijn de visie en de methode van Timmers-Huigens nodig om begeleiders goed in staat te stellen betrokken, betrouwbaar, maar ook vakkundig te kunnen handelen. Volgens L. Schrier ordenen de cliënten die op Het Eiland komen hun ervaringen voornamelijk lichaamsgebonden. Het dagprogramma (activiteiten en een benadering van de cliënt) is hierop

afgestemd (L. Schrier, persoonlijke communicatie, 16 januari 2014). Naar mijn inzien komt dit onder andere tot uiting doordat er op Het Eiland activiteiten worden aangeboden waarbij de zintuigen worden gestimuleerd.

Methode Ervaar het maar

De methode Ervaar het maar is een methodische werkwijze voor het stimuleren van de motoriek, de zintuigen en de communicatie in de begeleiding van mensen met een ernstige meervoudige beperking (www.bosk.nl). Thyra Koeleman is de grondlegger van deze methode (www.ervaarhetmaar.nl). De uitgangspunten van Ervaar het maar zijn de ervaringsordening van Timmers-Huigens, het communicatiemodel volgens de totale communicatie, de basale stimulatie, de motoriek en de sensorische integratie (Koeleman, T., 2008). Op deze manier kan een cliënt als geheel gezien en benaderd worden. Het is van belang om te weten welke ervaringsordening van een cliënt dominant is in een bepaalde situatie. Daarnaast is het belangrijk om te weten wat het communicatieniveau van de cliënt is. Naast de gesproken taal kan er ook gebruik worden gemaakt van non-verbale communicatie zoals voelgebaren, gebaren, verwijzers, foto's en pictogrammen. Tevens is het belangrijk om als begeleider kennis te hebben over de motoriek en de sensorische integratie van de individuele cliënt. De benaderingswijze kan op de hierboven beschreven punten aangepast worden (Koeleman, T., 2008).

De methode Ervaar het maar is praktisch uitgewerkt in concrete thema's zoals het lichaam, herfst, Sinterklaas, kerstmis, winter, lente en zomer. Voor elk thema is er een themakist waarin zich voorwerpen bevinden die bij het thema aansluiten. De voorwerpen zijn uitdagend, aantrekkelijk, prikkelend en opvallend voor de cliënt. De activiteiten die bij deze thema's horen, kunnen in groepsverband of individueel plaats vinden (www.bosk.nl). Volgens M. Huizing (persoonlijke communicatie, 16 december 2013) wordt Ervaar het maar in (bijna) alle activiteiten verwerkt die op Het Eiland worden uitgevoerd. Een groot deel hiervan wordt dus gebruikt. Het is afhankelijk van de collega en de individuele cliënten op een lokaal hoe vaak een Ervaar het maar activiteit wordt uitgevoerd (M. Huizing, persoonlijke communicatie, 16 december 2013).

Lacs-model

Volgens Bolleboom & Verhoosel-Verbeij (www.kennispleingehandicaptensector.nl) staat het Lacs-model centraal in de visie van Ipse de Bruggen voor de doelgroep Ernstig Verstandelijk Meervoudig Beperkt (EVMB). Het Lacs-model zou volgens hen de basis zijn voor het zorg- en begeleidingsplan van een cliënt. Er zijn verschillende redenen waarom er binnen Ipse de Bruggen wordt gewerkt met het Lacs-model. Het model geeft een beeld van de cliënt en houdt rekening met alle aspecten van het functioneren van mensen met een EVMB. Ook geeft het model de begeleiders een handvat in de begeleiding en helpt het model om doelen op te stellen voor mensen met een EVMB (www.kennispleingehandicaptensector.nl). Volgens van Gool (2010) wordt het Lacs-model daarnaast gebruikt om de ervaringsordening van Timmers-Huigens methodisch neer te zetten.

Het Lacs-model is voor een groot deel gebaseerd op de ervaringstheorie, maar ook op de neuropsychologie, basale communicatie en totale communicatie (www.ipsdebruggen.nl). De afkorting van het Lacs-model staat voor lijf, alertheid, contact en communicatie en stimulering. Bij het Lacs-model is het belangrijk dat het lijf centraal staat. Bij het lijf is het bijvoorbeeld belangrijk om te letten op de mobiliteit, de zintuigelijke beperking, epilepsie, pijn, comfort en (bijwerkingen van de) medicatie. Hierna wordt er gekeken naar de alertheid van een cliënt. Deze kan laag, optimaal of hoog zijn. Als een cliënt laag of hoog alert is, kan

de prikkelverwerking anders verlopen. Vanuit hier kan het contact, de communicatie en de stimulering worden bekeken (Van 't Hof, 2013b).

BIM-werkwijze

De afkorting BIM staat voor beleven in muziek. De BIM-werkwijze is een manier van werken met muziekbeleving voor kinderen en volwassenen met (ernstig) meervoudige beperkingen (Meuldijk 2, z.d.). De werkwijze van BIM is ontwikkeld door Patrick Meuldijk (www.mijnwebwinkel.nl) en is gebaseerd op de ervaringsordening van Timmers-Huigens. De doelen van BIM zijn bewustwording van het eigen lichaam en het stimuleren van de muzikale ontwikkeling (Meuldijk 1, z.d.). Het kind of de volwassene ervaart de muziek tijdens de muziekactiviteit via het lichaam. De begeleider van de activiteit vertaalt de muziek die te horen is (hard, zacht, snel of langzaam) naar een aanraking op het lichaam van een cliënt. Hierbij kunnen materialen gebruikt worden zoals een bal of een doek. Begeleiders gebruiken materiaal dat is afgestemd op de eigenschappen en op de sfeer van de muziek (Meuldijk 2, z.d.). Als er een duidelijke opbouw is in de muziekactiviteit en dezelfde BIM-activiteit een aantal keer wordt herhaald, dan zou bij iemand met een ernstig meervoudige beperking de associatieve manier van ordenen van ervaringen (naast de lichaamsgebonden ordening) bevorderd kunnen worden (Meuldijk 4, z.d.).

Volgens M. Huizing (persoonlijke communicatie, 16 december 2013) zijn er op Het Eiland vier medewerkers die de BIM-basiscursus hebben gevolgd. Tijdens de BIM-basiscursus wordt aangeleerd wat de achtergronden van BIM-activiteiten zijn. Medewerkers krijgen een eerste aanzet om een aantal BIM-activiteiten uit te voeren in de praktijk (Meuldijk 3, z.d.). Volgens M. Huizing (persoonlijke communicatie, 16 december 2013) is het verschillend per lokaal hoe vaak een BIM-activiteit wordt uitgevoerd. Bij sommige lokalen van Het Eiland wordt er elke week een BIM-activiteit gedaan en bij andere lokalen één keer per maand. Dit heeft te maken met de doelen van de individuele cliënt (M. Huizing, persoonlijke communicatie, 16 december 2013).

5.6 Conclusie

De informatie uit het werkdocument van Het Eiland gaven op een duidelijke manier aan hoe activiteiten op dit moment worden aangeboden en hoe hierbij de benadering van een cliënt is. De internet sites gaven veel duidelijke informatie over de methoden.

Met deze informatie kan er een antwoord worden gegeven op de tweede deelvraag:

Deelvraag 2: Hoe ziet een dagprogramma (waaronder activiteiten, benadering van cliënten en methoden) op Het Eiland eruit voor mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 2,5 maand t/m 1,5 jaar?

Aangeboden activiteiten

- De activiteiten die worden aangeboden zijn prikkelend, stimulerend, activerend, uitdagend en ontspannend.
- Tijdens het aanbieden van activiteiten worden de zintuigen gestimuleerd.
- De activiteiten die worden aangeboden zijn gericht op leren, doen en meemaken.
- De activiteiten zijn gericht op het ervaren en beleven van aspecten van een dagelijks bestaan.
- Door middel van het bieden van bepaalde activiteiten, wordt een reactie van de cliënten geprobeerd te stimuleren (Het Eiland, 2013).

- Voorbeelden van activiteiten die op Het Eiland worden uitgevoerd zijn koken, wandelen, knutselen, snoezelen, handwerkjes maken en ontspannende activiteiten gericht op het lichaam.

Benadering van een cliënt (bij de aangeboden activiteiten)

- De activiteiten worden methodisch aangeboden waarbij er rekening wordt gehouden met een doel, passend bij de individuele cliënt.
- In het zorgdossier van een cliënt vormen de individuele behoeften en mogelijkheden het uitgangspunt.
- Het Eiland biedt een vraaggestuurde dagbesteding waarbij de cliënt centraal staat.
- Bij de keuze van activiteiten wordt er rekening gehouden met de voorkeur van een cliënt.
- De medewerkers van Het Eiland stimuleren en ondersteunen de cliënten in het maken van keuzes.
- De keuzemogelijkheden zijn zo overzichtelijk mogelijk voor cliënten en worden aangepast aan het ontwikkelingsniveau en de interesse van een client.
- Cliënten krijgen de mogelijkheid om incidentieel op andere groepen aan activiteiten deel te nemen.
- Wanneer de gemoedstoestand van een cliënt het toelaat, kunnen er ook activiteiten buiten Het Eiland ondernomen worden (Het Eiland, 2013).

Methoden

- Op Het Eiland wordt er gewerkt met de methode van Timmers-Huigens, met de methode Ervaar het Maar, met het Lacs-model en met de BIM-werkwijze (Van 't Hof, 2013b).
- Cliënten die op Het Eiland komen ordenen hun ervaringen voornamelijk lichaamsgebonden. Het dagprogramma is hierop afgestemd (L. Schrier, persoonlijke communicatie, 16 januari 2014).
- De methode Ervaar het Maar wordt in (bijna) alle activiteiten verwerkt die op Het Eiland worden uitgevoerd. Het is afhankelijk van de collega en de individuele cliënten op een lokaal hoe vaak een Ervaar het maar activiteit wordt uitgevoerd (M. Huizing, persoonlijke communicatie, 16 december 2013).
- Op Het Eiland zijn er vier medewerkers die een BIM-basiscursus hebben gevolgd. Het is verschillend per lokaal hoe vaak een BIM-activiteit wordt uitgevoerd. Dit heeft te maken met de doelen van de individuele cliënt (M. Huizing, persoonlijke communicatie, 16 december 2013).

6. Ontwikkeling bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar

6.1 Inleiding

Als er wordt gekeken naar de ontwikkeling van mensen met een ernstige verstandelijke beperking, is het allereerst van belang om te kijken naar de normale ontwikkeling van kinderen. In paragraaf twee en drie wordt kort benoemd welke stadia van Piaget en Erikson van toepassing zijn op kinderen van 1,5 t/m 4 jaar. In de drie paragrafen hierna wordt er gekeken naar de cognitieve ontwikkeling bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking, naar de emotionele ontwikkeling volgens Došen en naar de ervaringsordening van Timmers-Huigens. Alleen in de vierde t/m de zesde paragraaf zal de ontwikkeling worden beschreven die effect heeft op een dagprogramma. Een dagprogramma wordt hierbij gespecificeerd naar twee belangrijke onderwerpen; de activiteiten en de benadering van een cliënt. Ten slotte wordt in de laatste paragraaf antwoord gegeven op de derde deelvraag. In de bijlagen worden de theorieën van Piaget en Erikson en de cognitieve ontwikkeling van mensen met een ernstige verstandelijke beperking uitgebreider beschreven.

6.2 Cognitieve ontwikkeling bij kinderen volgens Piaget

Volgens Piaget kunnen kinderen van 1,5 t/m 4 jaar zich in twee verschillende stadia bevinden. Kinderen van 1,5 t/m 2 jaar bevinden zich in de senso-motorische periode. Kinderen van 2 t/m 7 jaar bevinden zich volgens Piaget in de preoperationele periode (Feldman, 2009). In de vierde t/m de zesde paragraaf is er een koppeling gemaakt tussen de theorie van Piaget en de ontwikkeling van mensen met een ernstige verstandelijke beperking.

6.3 Psychosociale ontwikkeling bij kinderen volgens Erikson

De stadia van Erikson die van toepassing zijn op kinderen van 1,5 t/m 4 jaar zijn het stadium van autonomie-versus-schaamte en twijfel en het stadium van initiatief-versus-schuld (Feldman, 2009). In de vierde t/m de zesde paragraaf is er een koppeling gemaakt tussen de theorie van Erikson en de ontwikkeling van mensen met een ernstige verstandelijke beperking.

6.4 Cognitieve ontwikkeling bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking

Hieronder worden de punten van de cognitieve ontwikkeling beschreven die van invloed kunnen zijn op de activiteiten en de benadering van een cliënt.

Effect van de cognitieve ontwikkeling op de activiteiten

Naar aanleiding van de theorie is één onderwerp gevonden die van invloed kan zijn op de activiteiten die een begeleider uitvoert; Het denken van cliënten met een ernstige verstandelijke beperking is vaak nog egocentrisch. Zij kunnen zich nog niet goed verplaatsen in een ander (Timmers-Huigens, 1993). Dit komt overeen met de ontwikkeling van kinderen zoals Piaget benoemde in zijn theorie. Een kind van 2 t/m 7 jaar is volgens Piaget nog egocentrisch (Delfos, 2005). Ze hebben een onvermogen zich te verplaatsen in anderen (Feldman, 2009).

Effect van de cognitieve ontwikkeling op de benadering van een cliënt

Naar aanleiding van de theorie is er ook één punt gevonden die van invloed is op de benadering van een cliënt; Het leren en opdoen van informatie loopt moeizaam en traag bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking (Timmers-Huigens, 1993).

6.5 Emotionele ontwikkeling volgens Došen bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking

Zoals eerder beschreven in hoofdstuk vier zijn er vijf fasen die Došen onderscheidt voor de beschrijving van de emotionele ontwikkeling bij mensen met een verstandelijke beperking. De derde fase weergeeft de emotionele ontwikkeling van 18-36 maanden (Vonk & Hosmar, 2009). Hieronder wordt beschreven welke punten van deze fase invloed hebben op de activiteiten en de benadering van een cliënt.

Effect van de emotionele ontwikkeling op de activiteiten

Een aantal punten uit de theorie zijn van invloed op de activiteiten die een begeleider uitvoert. De fantasie van een cliënt met een emotioneel niveau van 18-36 maanden is erg belangrijk. Hierbij kan een hij/zij het lastig vinden om de werkelijkheid en de schijn van elkaar te onderscheiden. Ook passen een aantal activiteiten bij de derde fase; puzzels maken, bouwen met duplo, met auto's en treinen rijden en liedjes zingen (Vonk & Hosmar, 2009). Daarnaast beschrijven Zaal, Boerhave & Koster een passende begeleidingsstijl bij de derde fase van Došen. Zij gaven aan dat een individuele benadering vaak gewenst is bij cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden, waarbij een aantal leermomenten in een groep plaats kunnen vinden (www.platformemg.nl). Ten slotte kan een cliënt met een emotionele ontwikkeling van 18-36 maanden nog egocentrisch denken (Vonk & Hosmar, 2009). Dit komt overeen met de eerder beschreven theorie in de vorige paragraaf (Timmers-Huigens, 1993; Feldman, 2009).

Effect van de emotionele ontwikkeling op de benadering van een cliënt

Ook zijn er een aantal punten uit de theorie die van invloed zijn op de benadering van een cliënt. Een cliënt die zich volgens Došen bevindt in de derde fase kan een eigen wil hebben. Hij vecht voor zijn autonomie, is bang om die te verliezen, wil alles zelf doen en kan veel nee zeggen (Vonk & Hosmar, 2009). Dit komt overeen met de theorie van Erikson, omdat hij aangaf dat een kind van 1,5 t/m 3 jaar onafhankelijkheid ontwikkelt als hij op onderzoek uit mag gaan en als vrijheid en verkenning wordt gestimuleerd door de ouders (Feldman, 2009). Het is dus mogelijk dat een cliënt met een ernstige verstandelijke beperking onafhankelijk wil zijn en dingen zelf wil doen. Ook breidt de woordenschat zich snel uit, neemt het taalgebruik toe en worden éénwoord zinnen gebruikt om aan te geven wat een cliënt ziet of graag wil hebben (Vonk & Hosmar, 2009). Dit komt overeen met de theorie van Piaget, omdat hij aangaf dat peuters en kleuters van 2 t/m 7 jaar zich ontwikkelen op het gebied van de taalvaardigheid. Het gebruik van begrippen neemt volgens Piaget toe (Feldman, 2009). Naar mijn inzien is het niet bij alle cliënten mogelijk om éénwoord zinnen te gebruiken, omdat niet alle cliënten kunnen spreken. Daarnaast is er nog geen blijvend schuldbesef bij een cliënt met een emotioneel niveau van 18-36 maanden. Wanneer herhaald wordt dat iets niet mag en waarom niet, gaat een cliënt dit ook weten (www.platformemg.nl).

6.6 Ervaringsordening van Timmers-Huigens

Zoals eerder beschreven deelt Sijnke (2005) de kenmerken van de associatieve ervaringsordening in bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking. Hieronder wordt beschreven welke punten van de associatieve ervaringsordening invloed hebben op de activiteiten en de benadering van een cliënt.

Effect van de associatieve ervaringsordening op de activiteiten

Naar aanleiding van de associatieve ervaringsordening bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking, zijn er geen punten die van invloed kunnen zijn op de activiteiten die een begeleider aanbiedt. Dit heeft er mogelijk mee te maken, omdat er minder literatuur

hierover te vinden was in vergelijking met het effect van de lichaamsgebonden ervaringsordening op de activiteiten uit hoofdstuk vier.

Effect van de associatieve ervaringsordening op de benadering van een cliënt

Naar aanleiding van de theorie zijn er wel een aantal punten die invloed hebben op de benadering van een cliënt. Volgens Timmers-Huigens (1995) mag er nooit verstarring optreden in de handelwijze van een begeleider. De eerste associaties die een cliënt maakt komen voort uit de regelmaat in de verzorging en begeleiding. Hierdoor worden vaste patronen herkend en verwacht en vervolgens gekend door een cliënt. Timmers-Huigens geeft aan dat het bieden van enige regelmaat bij cliënten met een associatieve ervaringsordening goed is. Wanneer een begeleider te lang met bepaalde handelingen of werkwijzen doorgaat op dezelfde manier, bestaat er volgens Timmers-Huigens het gevaar van verstarring en verdoving van een cliënt als het een keer anders gaat. Het is niet de bedoeling dat een begeleider alles op precies dezelfde manier uitvoert en altijd hetzelfde zegt. Wel is het van belang dat de geïnvesteerde tijd voor een cliënt hetzelfde blijft. Daarnaast hebben cliënten met een associatieve wijze van ordenen een groeiende passieve woordenschat. Woorden bij situaties of materiaal worden als prikkel herkend. Een cliënt kan woorden gebruiken en praat in éénwoord zinnen die bestaan uit een zelfstandig naamwoord of een naam. Soms kan een cliënt werkwoorden gebruiken of in tweewoord zinnen praten (Timmers-Huigens, 1995). Dit komt overeen met de eerder beschreven ontwikkeling uit de vorige paragraaf (Vonk & Hosmar, 2009; Feldman, 2009).

6.7 Conclusie

In vergelijking met de theorie over cliënten met een zeer ernstige verstandelijke beperking, valt het op dat de theorie over cliënten met een ernstige verstandelijke beperking minder punten aangeeft die van invloed kunnen zijn op een dagprogramma. Een mogelijke reden hiervoor is dat hier minder literatuur over te vinden was. Het valt ook op dat er een aantal punten uit de theorie van Piaget zijn die overeenkomen met de ontwikkeling van mensen met een ernstige verstandelijke beperking. De theorie van Erikson gaf één overeenkomst aan in vergelijking tot de ontwikkeling bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking. Tevens geeft de theorie over de emotionele ontwikkeling en over de ervaringsordening veel punten aan die van invloed kunnen zijn op het dagprogramma.

Met de hierboven beschreven theorie kan er een antwoord worden gegeven op de derde deelvraag:

Deelvraag 3: Hoe verhoudt de ontwikkeling bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar zich tot een dagprogramma?

Activiteiten

- Omdat de fantasie van cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden erg belangrijk is, kan fantasiespel ('doen alsof') worden aangeboden (Vonk & Hosmar, 2009).
- De activiteiten puzzelen, bouwen met duplo, met auto's en treinen rijden en liedjes zingen kunnen aangeboden worden aan cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden (Vonk & Hosmar, 2009).
- Activiteiten zouden vooral individueel aangeboden moeten worden, waarbij er soms kan worden gekozen voor een leermoment in een groep. Dit is van belang omdat een individuele benadering vaak gewenst is bij cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden (www.platformmemg.nl).

- Het denken van cliënten is vaak nog egocentrisch (Timmers-Huigens, 1993). Een begeleider kan er tijdens het aanbieden van activiteiten rekening mee houden dat een cliënt zich hierdoor niet kan verplaatsen in een ander.

Benadering van een cliënt

- Omdat het leren en opdoen van informatie moeizaam en traag verloopt bij cliënten, kan de tijd worden genomen om iets aan te leren aan een cliënt (Timmers-Huigens, 1993).
- Het is van belang dat een cliënt zoveel mogelijk zelf kan doen, omdat het mogelijk is dat hij/zij onafhankelijk wil zijn (Vonk & Hosmar, 2009; Feldman, 2009).
- Cliënten met een associatieve ervaringsordening kunnen in éénwoord zinnen praten die bestaan uit een zelfstandig naamwoord of een naam (Timmers-Huigens, 1995). Naar mijn inzien is het belangrijk dat een begeleider er rekening mee houdt dat niet alle cliënten door middel van éénwoord zinnen communiceren, omdat niet alle cliënten kunnen spreken. Hier kan zij rekening mee houden door te letten op de non-verbale signalen die een cliënt laat zien om er zo achter te komen wat hij vindt.
- Als een cliënt iets doet wat niet mag, zou het verstandig zijn om hierop te reageren door kort te benoemen dat het niet mag en waarom niet. Dit is van belang omdat er nog geen blijvend schuldbesef is bij cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden (www.platformemg.nl).
- Wanneer er verstarring optreedt bij een cliënt met een associatieve ervaringsordening, kan een begeleider kleine veranderingen aanbrengen in het aanbod door bijvoorbeeld de dagstructuur in een andere volgorde aan te bieden (Timmers-Huigens, 1995).

7. Uitkomsten interviews

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van de interviews met de medewerkers van Bizzi beschreven. De belangrijkste uitkomsten worden in de volgende paragraaf door middel van labeling beschreven. Er is gekozen om per label een conclusie en interpretatie te geven in plaats van aan het einde van het hoofdstuk, omdat dit naar mijn inzien overzichtelijker is. Daarnaast is er gekozen om de vierde deelvraag pas na het volgende hoofdstuk te beantwoorden, omdat bij hoofdstuk 8 een vergelijking wordt gemaakt tussen de uitkomsten uit de interviews en de uitkomsten uit de theorie. Door middel van deze vergelijking kan er worden aangegeven hoe een dagprogramma voor de nieuwe cliëntengroep op Het Eiland eruit kan zien. Alle (andere) labels worden in de bijlagen uitgebreider beschreven. De interviews zijn in maart 2014 afgenomen. In de literatuurlijst zijn de exacte data opgenomen waarop de interviews hebben plaats gevonden.

7.2 Uitkomsten interviews

Label 1: Werken bij Bizzi

Drie medewerkers die bij Bizzi werken zijn hier nu tien jaar (Geïnterviewde 4, 7 & 8). Ook zijn er twee medewerkers die nu vier jaar bij Bizzi werken (Geïnterviewde 6 & 9). Daarnaast zijn er twee medewerkers die nog niet zo lang bij Bizzi werken; de één zes maanden (Geïnterviewde 1) en de ander zes weken (Geïnterviewde 3). Ook zijn er nog medewerkers die vijf (Geïnterviewde 11), acht (Geïnterviewde 2) of vijftien jaar (Geïnterviewde 5) bij Bizzi werken. Een stagiaire die ook is geïnterviewd, loopt nu zeven maanden stage bij Bizzi. Zij is voornamelijk op de muziekgroep aanwezig (Geïnterviewde 10).

Conclusie: Acht van de tien medewerkers van Bizzi geven aan minimaal vier jaar ervaring te hebben met de doelgroep. Doordat zij ervaren medewerkers zijn, konden zij naar mijn idee goed aangeven wat aansluit bij de doelgroep.

Label 2: Studie

Drie medewerkers hebben de opleiding SPH gedaan (Geïnterviewde 3, 6 & 8). Één medewerker gaf aan de opleiding HBO-J te hebben gevolgd (Geïnterviewde 5). Daarnaast was er één medewerker die de opleiding MO-A (leraren opleiding) heeft gedaan. Zij heeft hiernaast een secretariële opleiding gedaan en doet ook de administratie bij Bizzi (Geïnterviewde 2). Daarnaast werden ook een aantal andere studies genoemd, zoals inrichtingswerk (Geïnterviewde 1), SPW4 (Geïnterviewde 4), ziekenverzorging (Geïnterviewde 9), VIG verzorgende opleiding (Geïnterviewde 11) en MDGO activiteiten begeleiding (Geïnterviewde 7). De medewerker die de opleiding ziekenverzorging heeft gedaan volgt nu een opleiding om Persoonlijk Begeleider van de cliënten te worden (Geïnterviewde 9). De stagiaire van de muziekgroep volgt de opleiding SPH (Geïnterviewde 10).

Conclusie: De helft van de medewerkers van Bizzi heeft een HBO opleiding gevolgd en de andere helft heeft een MBO opleiding gevolgd. De opleidingen zijn allemaal in de richting van Sociaal Pedagogisch Werk. Dit geeft naar mijn idee aan dat de medewerkers een goede theoretische achtergrond hebben.

Label 3: Aangeboden activiteiten

Conclusie: Uit de interviews bleek dat er verschillende activiteiten worden aangeboden aan de cliënten; creatieve activiteiten, muziek gerelateerde activiteiten en activiteiten aan tafel. Daarnaast wordt er productiewerk/ industrieel werk aangeboden (Geïnterviewde 1 t/m 11). Naar mijn idee is er veel variatie in de aangeboden activiteiten/werksoorten. Om deze reden

worden de activiteiten alleen in de bijlage uitgebreid beschreven. Wel kunnen er een aantal voorbeelden worden gegeven van aangeboden activiteiten: knutselen (Geïnterviewde 2), puzzelen, met duplo spelen (Geïnterviewde 3), liedjes zingen of een kook- of drama activiteit (Geïnterviewde 5).

Label 4: Aanbieden activiteiten

Één medewerker gaf aan bij het aanbieden van activiteiten meer te kijken naar waar de cliënten op die dag zin in hebben dan te kijken naar de cognitieve ontwikkeling van een cliënt (Geïnterviewde 1). Een andere medewerker gaf aan activiteiten aan te bieden waaraan iedereen mee kan doen (Geïnterviewde 6). Daarnaast gaven drie medewerkers en de stagiaire aan dat zij tijdens het aanbieden van activiteiten meer rekening houden met het cognitieve niveau dan met de kalenderleeftijd van een cliënt (Geïnterviewde 6, 9, 10 & 11). Één van deze medewerkers gaf aan te kijken naar wat de vraag is van een cliënt en waar ze gelukkig van worden (Geïnterviewde 11).

Conclusie: Naar mijn inzien kijken de medewerkers van Bizzi tijdens het aanbieden van activiteiten meer naar de behoeften van de cliënten dan naar de cognitieve ontwikkeling en de kalenderleeftijd. Daarnaast kijken zij bij het aanbieden van activiteiten eerder naar de cognitieve ontwikkeling dan naar de kalenderleeftijd van een cliënt.

Label 5: Aansluiten activiteiten

Vijf medewerkers en de stagiaire gaven aan dat een activiteit aansluit bij de cognitieve ontwikkeling van een cliënt als hij plezier beleeft in het werk of de activiteit (Geïnterviewde 4 & 6 t/m 10). Daarnaast gaven de medewerkers ook aan dat een activiteit aansluit bij de cognitieve ontwikkeling van een cliënt als ze zien dat een cliënt mee (kunnen en willen) doen (Geïnterviewde 1, 4, 6, 8, 11).

Conclusie: Het is opvallend dat het beleven van plezier en het mee kunnen doen vaak wordt benoemd door de medewerkers van Bizzi. Naar mijn inzien is dit ook één van de doelen van bij het aanbieden van activiteiten.

Label 6: Individuele activiteiten

Zeven medewerkers van Bizzi gaven aan individuele activiteiten aan te bieden (Geïnterviewde 1, 4, 11 & 6 t/m 9). Drie medewerkers gaven aan bij individuele activiteiten rekening te houden met de interesse van de cliënt (Geïnterviewde 1, 7 & 8). Één van deze medewerkers gaf aan bij individuele activiteiten rekening te houden met waar een cliënt zin in heeft. Zij gaf tevens aan zover mogelijk mee te gaan in de wensen van een cliënt (Geïnterviewde 1).

Conclusie: Medewerkers van Bizzi geven aan bij het aanbieden van individuele activiteiten vooral rekening te houden met de interesse en wensen van een cliënt. Naar mijn inzien is dit ook één van de doelen van bij het aanbieden van individuele activiteiten.

Label 7: Groepsactiviteiten

Acht medewerkers en één stagiaire gaven aan groepsactiviteiten aan te bieden (Geïnterviewde 1 t/m 3, 5 t/m 7 & 9 t/m 11). Drie van deze medewerkers gaven aan vooral groepsactiviteiten aan te bieden, maar dan wel individueel gericht (Geïnterviewde 3, 5 & 9). Daarnaast gaven twee medewerkers en de stagiaire aan er bij groepsactiviteiten rekening mee te houden dat heel de groep erbij betrokken wordt en iedereen aan de beurt komt (Geïnterviewde 5, 10 & 11). Een ander punt waar de stagiaire rekening mee houdt is dat iedereen het naar zijn zin heeft (Geïnterviewde 10). Daarnaast gaf één medewerker aan dat een begeleider zou moeten kijken naar wat een cliënt nog wel kan of anders kan (Geïnterviewde 7).

Conclusie: De medewerkers van Bizzi bieden groepsactiviteiten aan waarbij er een individuele benadering is. Naar mijn idee sluit dit aan bij de cliënten. De meeste medewerkers van Bizzi geven aan er bij groepsactiviteiten rekening mee te houden dat iedereen mee kan doen, dat iedereen aan de beurt komt en dat iedereen het naar zijn zin heeft. Naar mijn inzien is dit ook één van de doelen van bij het aanbieden van groepsactiviteiten.

Label 8: Cognitieve ontwikkeling en communicatie

Vier medewerkers gaven aan bij de communicatie rekening te houden met de cognitieve ontwikkeling van een cliënt door korte zinnen te gebruiken (Geïnterviewde 1, 4, 6 & 9). Ook gaven drie medewerkers aan te kijken bij een cliënt of iets begrepen is door bijvoorbeeld vragen te stellen (Geïnterviewde 3, 4 & 9). Drie medewerkers gaven aan zo kort en bondig mogelijk te communiceren (Geïnterviewde 3, 7 & 9). Ten slotte houden de medewerkers rekening met de cognitieve ontwikkeling van een cliënt door simpele bewoordingen/ zinnen te gebruiken (Geïnterviewde 1 & 7).

Conclusie: De medewerkers van Bizzi gaven vier verschillende manieren aan waarop zij tijdens de communicatie rekening houden met de cognitieve ontwikkeling van een cliënt. Deze manier van communiceren kan naar mijn inzien duidelijk zijn voor een cliënt.

Label 9: Zelf kiezen

Vier medewerkers gaven aan dat zij een cliënt meestal uit twee dingen laten kiezen (Geïnterviewde 6 t/m 9). Twee van deze medewerkers gaven aan dat drie activiteiten vaak te veel zijn om uit te kiezen (Geïnterviewde 7 & 9).

Conclusie: Een aantal medewerkers van Bizzi gaven aan een cliënt uit twee mogelijkheden te laten kiezen. Naar mijn idee is dit overzichtelijk voor een cliënt.

Label 10: Cliënt doet iets wat niet mag

Twee medewerkers reageren op een cliënt die iets doet wat ze niet goed vinden door te vragen 'wat doe je nou en waarom?' (Geïnterviewde 1 & 7). Daarnaast waren er twee medewerkers en een stagiaire die aangaven tegen een cliënt te zeggen dat ze het niet goed vindt, dat het niet de bedoeling is of dat ze niet wil dat hij dit doet (Geïnterviewde 1, 5 & 10). Een andere medewerker gaf aan dat het per cliënt verschillend is hoe je op hem reageert. Zij gaf aan dat je bij de een strak en duidelijk moet zijn en bij de ander juist niet omdat hij daar gespannen van wordt (Geïnterviewde 6).

Conclusie: De medewerkers van Bizzi reageren verschillend op een cliënt die iets doet wat niet mag. Het aangeven dat ze iets niet goed vinden, wordt het vaakst benoemd door de medewerkers. Naar mijn idee kan deze benadering aansluiten bij de cliënten.

Label 11: Structuur tijdens dagprogramma

Vier medewerkers gaven aan dat de structuur tot uiting komt doordat pauze en werkzaamheden/ activiteiten altijd in dezelfde blokken zijn met vaste tijden (Geïnterviewde 9 & 2 t/m 4). Slechts twee medewerkers waren het er niet helemaal mee eens dat structuur belangrijk is (Geïnterviewde 1 & 7). Één medewerker gaf aan ernstig tegen structuur te zijn. Zij gaf aan dat cliënten zelf hun structuur zoeken en dat zij hierin mee gaat, niet andersom (Geïnterviewde 1). Een andere medewerker gaf aan dat een begeleider de structuur ook moet kunnen doorbreken om de cliënten flexibel te houden (Geïnterviewde 7).

Conclusie: De meeste medewerkers van Bizzi gaven aan structuur aan te bieden aan cliënten. Twee medewerkers waren het er niet helemaal eens dat het bieden van structuur belangrijk is. Naar mijn inzien kan structuur belangrijk zijn, maar moet dit af en toe ook doorbroken kunnen worden.

Label 12: Methoden

Twee medewerkers gaven aan te werken met de methode van Geef me de vijf van Colette de Bruin (Geïnterviewde 4 & 8). Deze methode komt tot uiting door het echt af te sluiten als het werk klaar is voordat er aan iets anders wordt begonnen (Geïnterviewde 4), maar ook door de vijf waarden van Geef me de vijf in de boodschap naar de cliënt duidelijk te maken (Geïnterviewde 8). Daarnaast gaf één medewerker aan met het eigen initiatief model te werken. Dit komt tot uiting door een cliënt zelf het initiatief ergens in te laten nemen en hem het gevoel te geven dat hij het zelf kan (8). Ook gaven twee medewerkers aan te werken met de training brug naar werk (Geïnterviewde 7 & 11). Deze komt tot uiting door de ‘soort van regels’ te hanteren (Geïnterviewde 7) en door bezig te zijn met de sociale vaardigheden en een stukje hygiëne (Geïnterviewde 11). Daarnaast gaven drie medewerkers en één stagiaire aan (één a twee uur per week) met de BIM-werkwijze te werken (Geïnterviewde 5, 6, 10 & 11). De activiteit wordt in een kring aangeboden. Eerst wordt er kort een stukje van de muziek laten horen en wordt de bal laten zien en laten voelen. Daarna kondigen de begeleiders het begin aan. Ze gaan dan de kring af tot ze iedereen gehad hebben. Hierna wordt met de cliënten besproken hoe ze het vonden (Geïnterviewde 5). Tijdens deze activiteit gaan de lichten uit en een geurtje gaat aan (Geïnterviewde 6). Ten slotte komt de methode van Jacques Heijkoop volgens één van de medewerkers tot uiting door het bieden van structuur (Geïnterviewde 9).

Conclusie: Het is opvallend dat er geen één medewerker van Bizzi is die aangeeft te werken met het Lacs-model of de methode van Timmers-Huigens (Geïnterviewde 1 t/m 11). De medewerkers van Bizzi geven wel aan te werken met vijf andere methoden. Naar mijn inzien konden de medewerkers goed aangeven hoe de BIM-werkwijze tot uiting kwam.

Label 13: Aanleren van iets nieuws

Drie medewerkers gaven aan dat zij (veel) voordoen (Geïnterviewde 4 t/m 6) en drie medewerkers gaven aan (veel en vaak) te herhalen (Geïnterviewde 4, 6 & 11) wanneer zij iets nieuws willen aanleren aan een cliënt.

Conclusie: De medewerkers van Bizzi gaven verschillende benaderingen aan bij het aanleren van iets nieuws aan een cliënt. De meeste medewerkers van Bizzi gaven aan (veel) voor te doen en (veel en vaak) te herhalen wanneer zij iets nieuws willen aanleren aan een cliënt. Naar mijn idee kan deze benadering aansluiten bij cliënten.

Label 14: Verplaatsen in een ander

Één medewerker gaf een voorbeeld waaruit blijkt dat een cliënt zich nog niet goed kan verplaatsen in een ander. Er werd een drama activiteit gedaan waarbij één cliënt een moeder speelde en één cliënt het kind. De moeder was heel boos op het kind omdat zij steeds zeurde om koekjes. Wanneer de cliënten het verhaal speelde, zeurde de cliënt die het kind speelde om koekjes. De andere cliënt die de moeder speelde reageerde hierop door te zeggen: ‘jahoor kind, hier heb je koekjes’ (Geïnterviewde 5).

Label 15: Activiteiten en zintuigen van een cliënt

Één medewerker van Bizzi gaf aan dat de meeste cliënten het niet fijn vinden om met hun handen in de verf te zitten. Dit vinden ze vies. Daar zitten ze volgens haar net iets te hoog voor. De medewerker gaf aan wat minder bewust bezig te zijn met de zintuigen van een cliënt. Haar doel is eerder het aanbieden van een activiteit in plaats van het aanbieden van een zintuiglijke activiteit (Geïnterviewde 7).

Conclusie: Het is mogelijk dat zintuiglijke activiteiten minder aansluiten bij de cliënten. Omdat er maar één medewerker was die dit benoemde is het niet zeker of dit voor alle cliënten van toepassing is.

8. Analyse

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een analyse gegeven van de uitkomsten van het onderzoek. In de tweede paragraaf worden een aantal opvallende uitkomsten uit de interviews geïnterpreteerd. Ook worden in deze paragraaf de verschillen en overeenkomsten tussen de uitkomsten van de interviews en de uitkomsten van de theorie benoemd en verklaard. Hierna wordt er door middel van een conclusie antwoord gegeven op de vierde deelvraag.

8.2 Analyse van de onderzoeksresultaten

Door te labelen en conclusies te trekken zijn er een aantal punten naar voren gekomen die opvallen. Ten aanzien van het gebruik van methoden valt het op dat geen één medewerker van Bizzi aangaf te werken met de methode van Timmers-Huigens of het Lacs-model (Geïnterviewde 1 t/m 11). De locatiemanager van Bizzi gaf wel aan dat er met deze methoden wordt gewerkt (B. Vroemen, persoonlijke communicatie, 17 december 2013). De medewerkers van Bizzi gaven wel aan te werken met een aantal andere methoden (zie vorige hoofdstuk). De medewerkers gaven hierbij duidelijk aan hoe de BIM-werkwijze tot uiting komt op de groep (Geïnterviewde 5, 6, 10 & 11). Naar mijn inzien gaven de medewerkers van Bizzi minder duidelijk aan op welke manier deze andere methoden tot uiting komen. Het viel op dat sommige medewerkers het moeilijk vonden om dit aan te geven. Het minder goed aan kunnen geven van de uiting van de methoden op de groep kan verklaard worden doordat de medewerkers mogelijk meer kijken naar wat een cliënt als prettig ervaart. Dit komt meerdere keren terug in de antwoorden die de medewerkers geven; ze geven bijvoorbeeld aan dat ze tijdens het aanbieden van activiteiten kijken naar de behoeften van de cliënt (Geïnterviewde 1, 6 & 11). Ook is het mogelijk dat zij leunen op hun opgedane werkervaring en daar gebruik van maken. Uit de gegeven antwoorden blijkt dat het ervaren medewerkers zijn die weten wat aansluit bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking (Geïnterviewde 1 t/m 11). Dit is terug te zien in de antwoorden; deze waren duidelijk en bruikbaar.

Daarnaast gaven de medewerkers van Bizzi verschillende antwoorden bij een aantal interview onderwerpen. Dit kwam bijvoorbeeld naar voren bij het onderwerp het aanleren van iets nieuws aan een cliënt (Geïnterviewde 2, 10, 11 & 4 t/m 6). Deze verschillen kunnen verklaard worden doordat iedere medewerker een andere ervaring heeft opgedaan. Ook is het mogelijk dat de ene medewerker iets anders als belangrijk ervaart dan de ander. Juist deze verschillen tussen de medewerkers, voegt naar mijn idee iets toe aan de kwaliteit van het dagprogramma omdat zij door middel van deze verschillende opvattingen en ervaringen elkaar kunnen aanvullen. Hierdoor kan er naar mijn idee met een breed beeld gekeken worden naar hoe iets aangeboden kan worden in de praktijk.

Resultaten verklaard vanuit het theoretisch kader

Er zijn een aantal overeenkomsten gevonden tussen de theorie en de uitkomsten van de interviews. Één medewerker van Bizzi gaf een voorbeeld van een situatie waaruit blijkt dat een cliënt zich nog niet kan verplaatsen in een ander (Geïnterviewde 5). Het nog niet goed kunnen verplaatsen in een ander wordt ook in de theorie benoemd. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat een cliënt met een ernstige verstandelijke beperking met een associatieve ervaringsordening vaak nog egocentrisch denkt (Timmers-Huigens, 1993). Tevens gaven een aantal medewerkers van Bizzi aan dat zij (veel en vaak) herhalen wanneer ze iets nieuws willen aanleren aan een cliënt (Geïnterviewde 4, 6 & 11). Deze benadering kan verklaard door middel van de theorie; Omdat het leren en opdoen van informatie moeizaam en traag verloopt bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking, zal het van belang zijn iets nieuws te

herhalen om het aan te kunnen leren (Timmers-Huigens, 1993). Daarnaast gaf één medewerker van Bizzi aan drama activiteiten aan te bieden aan de cliënten (Geïnterviewde 5). Dit komt overeen met de theorie; De fantasie van een cliënt met een emotioneel niveau van 18-36 maanden is erg belangrijk. Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat drama activiteiten aan kunnen sluiten bij zijn/haar ontwikkeling en behoeften (Vonk & Hosmar, 2009). Ook gaven de medewerkers van Bizzi aan dat zij de activiteiten puzzelen, bouwen met duplo (Geïnterviewde 3) en liedjes zingen (Geïnterviewde 5) aanbieden aan de cliënten. Dit komt overeen met de theorie; Deze activiteiten passen bij cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden (Vonk & Hosmar, 2009; www.platformemg.nl). In de theorie is hier geen mogelijke verklaring voor gevonden. Naar mijn inzien sluiten de activiteiten puzzelen en bouwen met duplo aan bij cliënten met een ernstige verstandelijke beperking, omdat zij hier cognitief toe in staat zijn. De activiteit liedjes zingen zou naar mijn idee aansluiten, omdat cliënten de geluiden van het zingen als prettig kan ervaren.

Naast de bovengenoemde punten, zijn er nog een aantal andere overeenkomsten gevonden tussen de resultaten van de interviews en de theorie. Één medewerker van Bizzi gaf aan dat zij werkt met het eigen initiatief model. Dit komt tot uiting door een cliënt zelf ergens het initiatief in te laten nemen en hem het gevoel te geven dat hij het zelf kan (Geïnterviewde 8). De initiatiefname van een cliënt komt overeen met de theorie die Došen benoemd. Hij gaf aan dat cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden alles zelf willen doen (Vonk & Hosmar, 2009). Dit kan verklaard worden doordat een cliënt met een ernstige verstandelijke beperking onafhankelijk wil zijn. Ook gaven drie medewerkers van Bizzi aan dat zij een cliënt individueel benaderen als zij een groepsactiviteit aanbieden (Geïnterviewde 3, 5 & 9). Dit komt overeen met wat Zaal, Boerhave en Koster beschrijven. Zij geven aan dat een individuele benadering vaak gewenst is bij cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden. Hierbij kunnen er een aantal leermomenten in een groep plaats vinden (www.platformemg.nl). De individuele benadering van cliënten is te verklaren doordat de ene cliënt mogelijk meer aankan dan de andere. Naar mijn inzien kan er ook een verschil zijn in de wensen van een cliënt met betrekking tot de activiteiten waardoor deze per individu anders aangeboden moeten worden. Ten slotte gaven twee medewerkers en één stagiaire van Bizzi aan dat zij het aangeven dat ze iets niet goed vinden wanneer een cliënt iets doet wat niet mag (Geïnterviewde 1, 5 & 10). Dit komt overeen met de theorie; Als een cliënt iets doet wat niet mag, is het verstandig dat een begeleider hierop reageert door kort te benoemen dat het niet mag en waarom niet. Deze benadering kan verklaard worden doordat er nog geen blijvend schuldbesef is bij een cliënt met een emotioneel niveau van 18-36 maanden (www.platformemg.nl).

Ten aanzien van de resultaten van de interviews en de theorie is één opvallend verschil gevonden. Vier medewerkers van Bizzi gaven aan structuur aan te bieden tijdens het dagprogramma door middel van het aanbieden van activiteiten en pauzes in dezelfde blokken (tijden) of door middel van een vast dagprogramma (Geïnterviewde 9 & 2 t/m 4). Dit komt voor een gedeelte overeen met de theorie; Volgens Timmers-Huigens is het aanbieden van enige regelmaat aan cliënten met een associatieve ervaringsordening goed. Ook komt dit voor een gedeelte niet overeen met de theorie; Volgens Timmers-Huigens zou een begeleider kleine veranderingen op moeten laten treden in de dingen die zij aanbiedt wanneer verstarring optreedt bij een cliënt met een associatieve ervaringsordening (Timmers-Huigens, 1995). Het doorbreken van de structuur is dus te verklaren omdat er anders verstarring op kan treden bij een cliënt. Twee medewerkers van Bizzi gaven tevens aan dat het doorbreken van structuur nodig is bij de cliënten (Geïnterviewde 1 & 7).

Resultaten die niet verklaard kunnen worden vanuit het theoretisch kader

Er zijn ook een aantal punten uit de interviews die niet verklaard kunnen worden door middel van de theorie, omdat deze niet in de literatuur beschreven zijn. Naar mijn inzien zijn deze punten wel belangrijk, omdat deze van invloed kunnen zijn op het dagprogramma. Deze punten worden hier niet opnieuw beschreven, omdat in het vorige hoofdstuk al een conclusie en interpretatie hierover is gegeven. Wel zullen deze punten terug komen in de volgende paragraaf, de conclusie.

8.3 Conclusie

De medewerkers van Bizzi gaven duidelijke en bruikbare antwoorden tijdens de interviews. Er zijn veel overeenkomsten en één verschil gevonden tussen de uitkomsten uit de interviews en de uitkomsten uit de theorie. Deze zijn in dit hoofdstuk verklaard.

Door middel van de analyse en de eerder beschreven theorie en uitkomsten van de interviews (uit hoofdstuk zes en zeven) kan de vierde deelvraag beantwoord worden:

Deelvraag 4: Hoe kan een dagprogramma voor een ruimere doelgroep van het Eiland ten behoeve van cliënten met een ernstige verstandelijke beperking met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar eruit zien?

Activiteiten

- Cliënten met een ernstige verstandelijke beperking kunnen alleen rekening houden met zichzelf (Timmers-Huigens, 1995; Geïnterviewde 5). Het is van belang dat een begeleider er tijdens het aanbieden van activiteiten rekening mee houdt dat een cliënt zich nog niet kan verplaatsen in een ander.
- Omdat de fantasie erg belangrijk is bij cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden, kunnen drama activiteiten aansluiten bij zijn/haar ontwikkeling en behoeften (Vonk & Hosmar, 2009; Geïnterviewde 5).
- De activiteiten puzzelen, bouwen met duplo en liedjes zingen kunnen aangeboden worden aan een cliënt (Geïnterviewde 3 & 5; www.platformemg.nl).
- Activiteiten zouden vooral individueel aangeboden moeten worden, waarbij er soms kan worden gekozen voor een leermoment in een groep. Dit is van belang omdat een individuele benadering vaak gewenst is bij cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden (www.platformemg.nl; Geïnterviewde 3, 5 & 9).
- De activiteiten knutselen en kookactiviteiten kunnen worden aangeboden aan de cliënten (Geïnterviewde 2 & 5). Naar aanleiding van de theorie en de uitkomsten van de interviews is niet bekend op welke manier deze activiteiten kunnen worden aangeboden.
- Bij het aanbieden van (groeps)activiteiten is het van belang dat een begeleider ervoor zorgt dat iedereen mee kan doen, zodat iedere cliënt plezier zou ervaren (Geïnterviewde 1, 4 & 6 t/m 11).
- Het is van belang dat er tijdens het aanbieden van individuele activiteiten vooral rekening wordt gehouden met de interesse en wensen van een cliënt, zodat hierop kan worden aangesloten (Geïnterviewde 1, 7 & 8).
- Één medewerker van Bizzi gaf aan dat een cliënt met een ernstige verstandelijke beperking een zintuiglijke activiteit onprettig kan vinden (Geïnterviewde 7). Omdat er maar één medewerker was die dit aangaf en er in de literatuur geen informatie hierover beschikbaar is, wordt aangenomen dat het niet bekend of zintuiglijke activiteiten aansluiten bij een cliënt.

Benadering van een cliënt

- Het is van belang dat een cliënt zoveel mogelijk zelf kan doen, omdat het mogelijk is dat hij/zij onafhankelijk wil zijn (Vonk & Hosmar, 2009; Feldman, 2009; Geïnterviewde 8).
- Omdat het leren en opdoen van informatie moeizaam en traag verloopt bij cliënten, zou iets nieuws vaker herhaald moeten worden wil een cliënt dit aanleren (Timmers-Huigens, 1993; Geïnterviewde 4, 6 & 11).
- Als een cliënt iets doet wat niet mag, zou het verstandig zijn om hierop te reageren door kort te benoemen dat het niet mag en waarom niet (Geïnterviewde 1, 5 & 10; www.platformemg.nl). Dit is van belang omdat er nog geen blijvend schuldbesef is bij cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden. Door dit een aantal keer te herhalen, gaat een cliënt zelf weten dat het niet mag (www.platformemg.nl).
- Wanneer er verstarring optreedt bij een cliënt met een associatieve ervaringsordening, is het verstandig dat een begeleider kleine veranderingen aanbrengt in het aanbod door bijvoorbeeld de dagstructuur in een andere volgorde aan te bieden (Timmers-Huigens, 1995; Geïnterviewde 1 & 7).
- Het is van belang dat een begeleider op de volgende manier communiceert met een cliënt, zodat hij/zij hierdoor goed begrijpt wat er wordt bedoeld: Een begeleider kan korte zinnen gebruiken, vragen aan een cliënt of iets begrepen is en zo kort, bondig en simpel mogelijk communiceren (Geïnterviewde 1, 3, 4, 6, 7 & 9).
- Bij de keuzemogelijkheden van een cliënt zou hij uit niet meer dan twee dingen moeten kiezen, zodat er niet te veel van hem/haar gevraagd wordt (Geïnterviewde 6 t/m 9).

9. Conclusie en discussie

9.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt er een conclusie gegeven van de resultaten uit de theorie en de interviews. Deze conclusie wordt in de tweede paragraaf gegeven. Vervolgens wordt er in de derde paragraaf een discussie beschreven waarin wordt gekeken naar de waarde van het onderzoek en naar de betrouwbaarheid en validiteit.

9.2 Conclusie

De conclusie van het theoretisch onderzoek en de onderzoeksresultaten worden aangegeven door middel van het beantwoorden van de hoofdvraag:

Hoofdvraag: *Op welke manier kunnen de medewerkers van Het Eiland hun geboden dagprogramma inhoudelijk aanpassen zodat deze aansluit bij mensen met een verstandelijke beperking met een kalenderleeftijd van 18 t/m 93 jaar, een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar en een sociaal-emotioneel niveau t/m 2 jaar?*

Hieronder wordt in het kort een beschrijving gegeven van de manier waarop de medewerkers van Het Eiland hun geboden dagprogramma inhoudelijk kunnen aanpassen. Bij de het volgende hoofdstuk (de aanbevelingen) wordt aangegeven hoe dit praktisch uitgevoerd kan worden.

De medewerkers van Het Eiland kunnen hun geboden dagprogramma inhoudelijk aanpassen door met het volgende punt rekening te houden:

- De nieuwe cliënten die op Het Eiland komen, kunnen of willen zelf ergens het initiatief in nemen. Dit zal in vergelijking met de doelgroep die nu op Het Eiland komt, vaker mogelijk zijn (Vonk & Hosmar, 2009; Geïnterviewde 8). Het is van belang om een cliënt uit de nieuwe doelgroep het initiatief te laten nemen door hem/haar zoveel mogelijk zelf te laten doen.

Daarnaast zijn er nog een aantal punten die de medewerkers van Het Eiland kunnen aanpassen, wanneer zij nog niet op deze manier werken:

- Bij het aanbieden van (groeps)activiteiten aan de nieuwe cliëntengroep is het van belang dat een medewerker van Het Eiland ervoor zorgt dat iedereen mee kan doen. Hierdoor kan iedere cliënt plezier ervaren (Geïnterviewde 1, 4 & 6 t/m 11).
- Activiteiten zouden vooral individueel aangeboden moeten worden, waarbij er soms kan worden gekozen voor een leermoment in een groep. Dit is belangrijk omdat een individuele benadering vaak gewenst is bij cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden (www.platformemg.nl; Geïnterviewde 3, 5 & 9).
- Omdat het leren en opdoen van informatie ook moeizaam en traag verloopt bij de nieuwe cliënten die op Het Eiland komen, zou iets nieuws vaker herhaald moeten worden wil hij/zij dit aan kunnen leren (Timmers-Huigens, 1993; Geïnterviewde 4, 6 & 11).
- Als een cliënt uit de nieuwe doelgroep iets doet wat niet mag, zou het verstandig zijn om hierop te reageren door kort te benoemen dat het niet mag en waarom niet (Geïnterviewde 1, 5 & 10; www.platformemg.nl). Deze benadering is nodig, omdat er nog geen blijvend schuldbesef is bij cliënten met een emotioneel niveau van 18-36 maanden. Wanneer dit een aantal keer herhaald wordt, gaat een cliënt zelf weten dat het niet mag (www.platformemg.nl).
- Het is van belang dat een medewerker van Het Eiland op de volgende manier communiceert met een cliënt uit de nieuwe doelgroep, zodat cliënten hierdoor goed

begrijpen wat er wordt bedoeld: Een medewerker van Het Eiland kan korte zinnen gebruiken, vragen aan een cliënt of iets begrepen is en kan zo kort, bondig en simpel mogelijk communiceren (Geïnterviewde 1, 3, 4, 6, 7 & 9).

- Enige regelmaat kan worden aangeboden aan de nieuwe doelgroep door middel van het aanbieden van activiteiten en pauzes op dezelfde tijden (Geïnterviewde 9 & 2 t/m 4). Als er hierbij toch verstarring optreedt bij een cliënt (met een associatieve ervaringsordening), is het verstandig dat een medewerker van Het Eiland kleine veranderingen aanbrengt in het aanbod door bijvoorbeeld de dagstructuur in een andere volgorde aan te bieden (Timmers-Huigens, 1995; Geïnterviewde 1 & 7).
- Bij de nieuwe cliëntengroep is de fantasie belangrijker dan bij cliënten die nu op Het Eiland komen. Fantasie- en drama activiteiten kunnen worden aangeboden, omdat deze aansluiten bij de ontwikkeling en behoeften van de nieuwe cliëntengroep (Vonk & Hosmar, 2009; Geïnterviewde 5).
- Een medewerker van Het Eiland kan tijdens het aanbieden van individuele activiteiten vooral rekening houden met de interesse en wensen van een cliënt, zodat hierop kan worden aangesloten (Geïnterviewde 1, 7 & 8).

Ten slotte zijn er twee andere punten uit het aangeboden dagprogramma van Het Eiland die hetzelfde kunnen blijven bij de komst van de nieuwe doelgroep:

- De activiteiten puzzelen, bouwen met duplo en liedjes zingen kunnen worden blijven aangeboden aan een cliënt, omdat deze aansluiten bij hun ontwikkeling en behoeften (Geïnterviewde 3 & 5; www.platformemg.nl). Door middel van de uitkomsten van het onderzoek is niet bekend op welke manier deze activiteiten kunnen worden aangeboden.
- De keuzemogelijkheden voor de cliënten die nu op Het Eiland komen zijn zo overzichtelijk mogelijk en worden aangepast aan het ontwikkelingsniveau en de interesse van een client (Het Eiland, 2013). Voor de nieuwe doelgroep kan dit worden ingevuld door een cliënt uit niet meer dan twee dingen te laten kiezen, zodat er niet te veel gevraagd wordt (Geïnterviewde 6 t/m 9).

9.3 Discussie

Waarde van mijn onderzoek

Wanneer er wordt gekeken naar de waarde van mijn onderzoek voor de praktijk kunnen er een aantal punten aangegeven worden. De resultaten van mijn onderzoek laten zien dat er meerdere verschillen zijn tussen een dagprogramma voor mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking en een dagprogramma voor mensen met een ernstige verstandelijke beperking. Uit mijn onderzoek blijkt ook dat de aanpassingen die de medewerkers van Het Eiland kunnen doen vooral gericht zijn op de activiteiten en de pedagogische benadering van een cliënt. Ik denk dat deze genoemde aanpassingen relevant zijn voor de medewerkers van Het Eiland, omdat zij ervoor kunnen zorgen dat hun geboden dagprogramma aansluit bij de nieuwe cliëntengroep door deze aan te passen. Tevens denk ik dat de genoemde aanpassingen relevant zijn voor de opdrachtgever, omdat hij zijn medewerkers hierover kan informeren waardoor zij goed voorbereid zullen zijn op de komst van de nieuwe doelgroep.

Ten aanzien van de bruikbaarheid kan er worden opgemerkt dat er aan het begin van dit onderzoek niet bekend was hoe de visie van Het Eiland kon worden nagestreefd; Het was niet bekend hoe de medewerkers ten alle tijde rekening konden houden met de beperkingen en behoeften van cliënten met een ernstige verstandelijke beperking (Het Eiland, 2013). Door mijn onderzoek is hier inzicht in gekomen. Door de genoemde aanpassingen op te volgen kan de visie van Het Eiland worden nagestreefd. In het volgende hoofdstuk geef ik hiervoor een

aantal aanbevelingen. Daarnaast zijn de genoemde aanpassingen bruikbaar voor de praktijk, omdat het onderzoek gebruikt kan worden voor andere dagactiviteitencentra van Ipse de Bruggen die een dagprogramma aanbieden aan cliënten met een ernstige verstandelijke beperking (met een cognitief niveau van 1,5 t/m 4 jaar).

Wanneer er wordt gekeken naar mijn onderzoek als vernieuwend dan kan er worden aangegeven dat de visie van Het Eiland op een andere manier kan worden nagestreefd dan op dit moment wordt gedaan. Dit is mogelijk wanneer het geboden dagprogramma wordt aangepast. In het volgende hoofdstuk geef ik hier een aantal aanbevelingen voor.

Betrouwbaarheid van mijn onderzoek

Ten aanzien van de betrouwbaarheid van mijn onderzoek, kan er worden opgemerkt dat deze is vergroot doordat er bij het afnemen van de interviews gebruik is gemaakt van geluidsopnamen. Wanneer de interviews zijn afgenomen zijn deze dezelfde week nog per woord uitgewerkt waarbij ook de non-verbale communicatie werd uitgeschreven. De interviews zijn op verschillende dagen afgenomen, maar wel allemaal binnen 2,5 week. Binnen deze tijd zouden de medewerkers naar mijn idee dezelfde antwoorden hebben gegeven, omdat ik niet denk dat zij van mening zijn veranderd ten aanzien van de vragen. Voordat de interviews zijn afgenomen, zijn er van te voren een aantal vragen opgesteld. Het verschilde per interview in welke volgorde de vragen precies gesteld werden. Wanneer een medewerker van Bizzi al eerder in het interview een bepaalde vraag heeft beantwoord, is er gekozen om deze vraag niet te stellen. Dit heeft naar mijn idee geen effect gehad op de betrouwbaarheid, omdat een aantal medewerkers ook dezelfde antwoorden gaven wanneer er een andere volgorde van de interviewvragen was. Ik denk dat de respondenten betrouwbare informatie hebben gegeven die overeen komt met de werkelijkheid, omdat een aantal punten die zij noemden ook overeen kwamen met de theorie. Ook denk ik dat zij betrouwbare informatie hebben gegeven die overeen komt met de werkelijkheid, omdat sommige medewerkers dezelfde antwoorden gaven bij één interviewvraag terwijl zij niet de tijd hebben gehad om dit met elkaar te overleggen. Antwoorden die alleen door één medewerker werden benoemd zijn naar mijn idee iets minder betrouwbaar, omdat niet zeker is in hoeverre deze antwoorden effect kunnen hebben op de uitkomsten. Deze punten heb zijn wel meegenomen in het onderzoek, maar hier is voorzichtig mee omgegaan.

Validiteit van mijn onderzoek

Als er wordt gekeken naar de validiteit van het onderzoek, dan zijn er een aantal punten op te merken. Het afnemen van interviews bij de medewerkers van Bizzi is anders verlopen dan verwacht. Bij aankomst bij Bizzi, gaf de locatiemanager aan dat het niet haalbaar was om twaalf medewerkers te interviewen. Hij gaf aan dat één groep tijdelijk dicht is en één groep gedeeltelijk dicht in verband met te weinig personeel. Vijf van de vijftien vaste medewerkers waren afwezig doordat zij langdurig ziek of met zwangerschapsverlof zijn. De cliënten die op deze groepen komen, zijn verdeeld over de andere groepen (B. Vroemen, persoonlijke communicatie, 4 maart 2014). Deze informatie was niet bekend voordat de interviews werden afgenomen. Tijdens een telefoongesprek dat 1,5 week hiervoor heeft plaats gevonden, gaf de locatiemanager aan dat het mogelijk was om twee dagen langs te komen en dan elke dag zes interviews af te nemen (B. Vroemen, persoonlijke communicatie, 19 februari 2014). Hierdoor zijn er niet twaalf maar tien interviews afgenomen bij de medewerkers van Bizzi. Daarnaast is ook de stagiaire geïnterviewd die nu al een langere periode stage loopt bij Bizzi. Zij heeft naar mijn idee goede antwoorden kunnen geven op bijna alle vragen. De medewerkers gaven veel voorbeelden die een goed beeld gaven van wat er daadwerkelijk werd aangeboden aan de cliënten. Er zal waarschijnlijk wel meer informatie beschikbaar zijn geweest wanneer er

twalf medewerkers geïnterviewd waren. Dit kan gezien worden als een punt ter verbetering. Daarnaast zijn alle interviews in dezelfde ruimte afgenomen waarbij er geen andere personen aanwezig waren. Dit kwam de validiteit van het onderzoek ten goede; het heeft ervoor gezorgd dat de medewerkers eerlijk konden zijn in hun antwoorden en niet beïnvloed werden door andere personen. Van te voren zijn afspraken gemaakt om de interviews af te nemen. Hierdoor hebben de medewerkers de tijd kunnen nemen voor de interviews. Ten slotte merkte ik dat ik het bij het tweede interview moeilijk vond om door te vragen. Deze medewerker gaf veel informatie waardoor ik afgeleid raakte van de onderwerpen die ik wilde bespreken. Dit zou een mogelijk punt ter verbetering kunnen zijn.

10. Aanbevelingen

Naar aanleiding van de uitkomsten van het onderzoek, wil ik graag een aantal aanbevelingen doen over de aangeboden activiteiten op Het Eiland:

Ik adviseer de medewerkers van Het Eiland de activiteiten puzzelen, met duplo spelen en liedjes zingen te (blijven) aanbieden, omdat dit aansluit bij de nieuwe cliëntengroep (www.platformemg.nl; Geïnterviewde 3 & 5). Ik denk dat de activiteit puzzelen aansluit bij de nieuwe doelgroep, omdat zij hier cognitief toe in staat zijn. De andere twee activiteiten sluiten naar mijn idee aan omdat cliënten deze activiteiten als prettig kunnen ervaren. Ook kunnen drama activiteiten worden aangeboden aan de nieuwe doelgroep, omdat de fantasie van cliënten erg belangrijk is (Vonk & Hosmar, 2009). Door middel van het aanbieden van deze activiteiten kan de visie van Het Eiland worden nagestreefd; De activiteiten zijn prikkelend, stimulerend en uitdagend (Het Eiland, 2013). Ik ben het ermee eens dat de bovengenoemde activiteiten de cliënten stimuleren, omdat deze aansluiten bij hun ontwikkeling en behoeften.

Naar aanleiding van de onderzoeksresultaten is het niet bekend op welke manier de bovengenoemde activiteiten aangeboden kunnen worden aan de nieuwe doelgroep. Tevens is het op dit moment niet bekend op welke manier de volgende activiteiten aangeboden kunnen worden: knutselen, kookactiviteiten, ontspannende activiteiten en snoezel- en BIM-activiteiten. Ik stel voor dat hier nader onderzoek naar wordt gedaan, omdat het voor de medewerkers van Het Eiland belangrijk is om te weten hoe ze deze activiteiten kunnen aanbieden. Op deze manier kan er nog beter worden aangesloten op de ontwikkeling en behoeften van de nieuwe cliënten. Wanneer nader onderzoek niet mogelijk is, stel ik voor dat alle eerder genoemde activiteiten op dezelfde manier worden aangeboden zoals op dit moment. Het lijkt mij belangrijk dat er hierbij wordt gekeken naar het mee kunnen doen van een cliënt waardoor hij ook plezier kan ervaren. Wanneer een cliënt plezier ervaart en mee kan doen, sluit een activiteit naar mijn idee aan. Als de medewerkers van Het Eiland weten op welke manier ze deze activiteiten kunnen aanbieden, kunnen zij hun begeleiding hierop aanpassen.

Naar aanleiding van de uitkomsten van de interviews zou een zintuiglijke activiteit mogelijk niet aansluiten bij de nieuwe cliëntengroep (Geïnterviewde 7). Omdat er maar één medewerker was die dit benoemde, is het niet bekend of deze activiteiten daadwerkelijk niet aansluiten bij de nieuwe doelgroep. Het is wel belangrijk dat hier inzicht in komt omdat het aanbieden van activiteiten gericht op de zintuigen een punt is dat in de visie van Het Eiland wordt beschreven. Ik stel voor dat ook hier nader onderzoek naar wordt gedaan. Wanneer dit niet mogelijk is stel ik voor dat (net als bij benoemde activiteiten in de vorige alinea) deze activiteiten op dezelfde manier worden aangeboden zoals op dit moment wordt gedaan. De medewerkers van Het Eiland kunnen hierbij kijken of deze benadering aansluit bij een cliënt (zie vorige alinea).

Een andere aanbeveling die ik graag wil doen, heeft betrekking op het individueel aanbieden van activiteiten. Ik adviseer dat activiteiten zoveel mogelijk individueel worden aangeboden en dat cliënten zoveel mogelijk individueel worden benaderd tijdens groepsactiviteiten (Geïnterviewde 3, 5 & 9; www.platformemg.nl). Ik denk dat dit van belang is, omdat de ene cliënt mogelijk meer aankan dan de andere cliënt (ook al hebben ze wel hetzelfde cognitieve niveau). Wel is het belangrijk om er rekening mee te houden dat het niet altijd mogelijk is om cliënten individueel te benaderen in verband met de tijd die een medewerker hiervoor heeft. Het individueel benaderen van een cliënt kan er tevens voor zorgen dat de visie van Het

Eiland wordt nagestreefd; Door bij het aanbieden van individuele activiteiten te kijken naar de mogelijkheden, beperkingen en behoeften van een cliënt, staat hij centraal (Het Eiland, 2013). Ten slotte nog een laatste aanbeveling ten aanzien van de aangeboden activiteiten; Ik stel voor dat het eigen initiatief van een cliënt uit de nieuwe doelgroep wordt vergroot tijdens het aanbieden van activiteiten, omdat de nieuwe doelgroep cliënten meer kunnen en willen doen dan de cliënten die op dit moment op Het Eiland komen (Geïnterviewde 8; Vonk & Hosmar, 2009). Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden door een cliënt zoveel mogelijk zelf te laten doen (eventueel met hulpmiddelen). Tevens kan hierdoor de visie van Het Eiland worden nagestreefd; de activiteiten die worden aangeboden zijn gericht op leren, doen en meemaken (Het Eiland, 2013).

Naar aanleiding van de uitkomsten van het onderzoek, wil ik ook graag een aantal aanbevelingen doen over de benadering van een cliënt op Het Eiland:

Wanneer iets nieuws wordt aangeleerd aan de nieuwe doelgroep cliënten, zou dit vaak (en veel) herhaald kunnen worden. Deze benadering is nodig omdat het leren en opdoen van informatie ook moeizaam en traag kan verlopen bij de nieuwe cliëntengroep in vergelijking met de doelgroep die nu op Het Eiland komt. Door veel en vaak te herhalen kan iets nieuws (snel) worden aangeleerd aan een cliënt (Timmers-Huigens, 1993).

Daarnaast is het belangrijk dat er wordt gereageerd op een cliënt die iets doet wat niet mag door kort te benoemen dat het niet mag en waarom niet, omdat er nog geen blijvend schuldbesef is bij een cliënt met een emotioneel niveau van 18-36 maanden. Door dit vaker te herhalen, leert een cliënt dat iets niet mag (www.platformemg.nl).

Ten aanzien van de communicatie tussen de medewerkers van Het Eiland en de nieuwe cliëntengroep, wil ik ook een aanbeveling doen. Ik adviseer dat zij korte zinnen gebruiken, vragen aan een cliënt of hij iets begrepen heeft en dat zij zo kort en bondig mogelijk communiceren. Op deze manier zullen de cliënten eerder begrijpen wat een medewerker bedoelt dan wanneer zij lange zinnen gebruiken (Geïnterviewde 1, 3, 4, 6, 7 & 9).

Een andere aanbeveling die ik graag wil doen, heeft betrekking op het aanbieden van structuur tijdens een dagprogramma voor de nieuwe cliëntengroep. Mijn advies is dat een medewerker van Het Eiland enige regelmaat biedt door middel van het aanbieden van activiteiten en pauzes op dezelfde tijden (Geïnterviewde 9 & 2 t/m 4). Hiernaast is het ook belangrijk dat de structuur af en toe doorbroken wordt, omdat er anders verstarring kan optreden bij een cliënt. Wanneer er toch verstarring optreedt bij een cliënt uit de nieuwe doelgroep kan een medewerker van Het Eiland kleine veranderingen aanbrengen in het aanbod door bijvoorbeeld de volgorde van de dagstructuur te veranderen (Timmers-Huigens, 1995).

Naar aanleiding van de benadering van een cliënt, wil ik nog een laatste aanbeveling doen. In de visie van Het Eiland is beschreven dat de keuzemogelijkheden zo overzichtelijk mogelijk zijn voor een cliënt. Dit wordt aangepast aan het ontwikkelingsniveau en de interesse (Het Eiland, 2013). Deze visie kan worden nagestreefd door een cliënt uit de nieuwe doelgroep te laten kiezen uit twee mogelijkheden. Op deze manier wordt de cliënt niet gefrustreerd en wordt er niet te veel van hem gevraagd (Geïnterviewde 6 t/m 9).

Naast deze bovengenoemde onderwerpen wil ik ook nog twee andere aanbevelingen doen:

Allereerst wil ik een aanbeveling doen naar aanleiding van de indeling van de groepen op Het Eiland. Ik stel voor dat het aantal cliënten per groep hetzelfde blijft en dat er bij de indeling van de cliënten op de groepen geen onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillen in

ontwikkelingsniveau. Dit stel ik voor omdat bij beide doelgroepen een individuele benadering gewenst is (www.platformemg.nl). Wanneer er meer cliënten op een groep zouden komen, hebben de medewerkers geen tijd meer om iedere cliënt individueel te benaderen. De lokalen op Het Eiland zijn op dit moment homogeen in samenstelling. Deze homogeniteit wordt gevormd doordat er meerdere cliënten op één lokaal zijn met eenzelfde zorgvraag (E. Spaans, persoonlijke communicatie, 22 april 2014). Ik adviseer dat cliënten in de toekomst op dezelfde manier worden ingedeeld zoals op dit moment wordt gedaan (naar zorgvraag).

Ten slotte nog een laatste aanbeveling die ik graag wil doen: het lijkt mij belangrijk dat de medewerkers cursussen over methoden blijven volgen, zodat de activiteiten (nog steeds) methodisch worden aangeboden (Het Eiland, 2013). Het viel mij op dat er bij Bizzi meer met de ervaring van de medewerkers wordt gewerkt dan met de methoden. Ondanks dat ik het erg belangrijk vind dat de medewerkers hun eigen ervaring gebruiken, lijkt het mij ook van belang dat er bij Het Eiland methodisch wordt gewerkt, zodat de visie wordt nagestreefd.

Voorstel voor een planning

Ik stel aan de opdrachtgever voor dat er wordt gekeken naar een mogelijkheid om bij Bizzi een ochtend of middag mee te kijken door een aantal medewerkers van Het Eiland. Hierna zou er eventueel een overleg plaats kunnen vinden waarbij de medewerkers die bij Bizzi zijn geweest hun ervaringen kunnen delen. Ook zou de opdrachtgever de medewerkers tijdens dit overleg kunnen informeren over de bovengenoemde aanbevelingen, zodat zij goed voorbereid zullen zijn op de komst van de nieuwe cliëntengroep. Tevens stel ik voor dat er wordt gekeken naar een mogelijkheid tot nader onderzoek met betrekking tot de manier waarop de eerder benoemde activiteiten aangeboden kunnen worden. Ten slotte wil ik aan de opdrachtgever voorstellen dat (nieuwe) cliënten op eenzelfde manier worden ingedeeld zoals op dit moment wordt gedaan.

Literatuur

- Abvakabo FNV (Z.d.). Gevolgen plannen regeerakkoord. [Nieuwsbericht Abvakabo FNV]. Geraadpleegd op 19 december 2013 op <http://www.abvakabofnv.nl/mijn-sector/alle-caos/gehandicaptenzorg/toekomst>
- Asselt, J. van & Veldhoen, K. (Z.d.). Ervaar het maar. [Uitleg methode]. Geraadpleegd op 18 december 2013 op <http://www.bosk.nl/ervaar-het-maar/8636>
- Baarda, D.B., Goede, P.M. de & Meermiddelburg, A.G.E. van der (1996). *Basisboek open interviewen*. Groningen-Houten: Stenfert Kroese
- Baarda, D.B., Teunissen, J., Fischer, T., Peters, V., Julsing, M. & De Goede, M. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Groningen-Houten: Stenfert Kroese / Wolters.
- BIM-werkwijze: Beleven in muziek (2013). [Uitleg BIM-werkwijze]. Geraadpleegd op 15 december 2013 op <http://www.mijnwebwinkel.nl/winkel/bim-shop/c-2264097/beleven-in-muziek>
- Bizzi centrum voor arbeid en training (Z.d.). Over Bizzi. [Site organisatie]. Geraadpleegd op 18 december 2013 <http://www.ipsedebruggen.nl/Zorgaanbod/Zorgzoeker/Bizzi/1545,,,,,113,,/>
- Bolleboom, K. & Verhoosel-Verbeij, S. (2012). Ervaren als basis: vanuit het LACS-model naar een actiever leven. [Powerpoint Ipse de Bruggen]. Geraadpleegd op 15 december 2013 op <http://www.kennispleingehandicaptensector.nl/docs/KNP/verbinding/pdf/Bijeenkomsten/EBMCongres2012/LACS.pdf>
- Delfos, M. F. (2005). *Ontwikkeling in vogelvlucht*. Amsterdam: Hartcourt Book.
- Dijkstra, A. J. (2012). *Verwijswijzer: Onderzoeksrapportage en bronvermelding volgens de APA-richtlijnen*. Groningen: Antharis.
- Droomhuus (Z.d.). Wegdromen in een snoezelhuis... da's écht genieten in het Droomhuus, op de Imminkhoeve! [Site organisatie]. Geraadpleegd op 17 december 2013 op <http://www.droomhuus.nl/?page=watissnoezelen>
- Ervaar het maar (Z.d.). Ontstaan methode 'Ervaar het maar'. [Uitleg methode]. Geraadpleegd op 18 december 2013 op <http://www.ervaarhetmaar.nl>
- Feldman, R. S. (2009). *Ontwikkelingspsychologie*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.
- Geïnterviewde 1 t/m 4 (2014, maart 4). Interview afgenomen door S. van 't Hof onder medewerkers van Bizzi. Bizzi: Nootdorp.
- Geïnterviewde 5 t/m 8 (2014, maart 5). Interview afgenomen door S. van 't Hof onder medewerkers van Bizzi. Bizzi: Nootdorp.

- Geïnterviewde 9 & 10 (2014, maart 11). Interview afgenomen door S. van 't Hof onder medewerkers van Bizzi. Bizzi: Nootdorp.
- Geïnterviewde 11 (2014, maart 13). Interview afgenomen door S. van 't Hof onder medewerkers van Bizzi. Bizzi: Nootdorp.
- Gemert, G.H. van & Minderaa, R.B. (1997). *Zorg voor mensen met een verstandelijke handicap*. [Online boek]. Geraadpleegd op 2 januari 2014 op <http://books.google.nl/books?id=S6WSjjk89W8C&printsec=frontcover&dq=zorg+voor+mensen+met+een+verstandelijke+handicap&hl=nl&sa=X&ei=dNOVUrK6KOGwyAOzroC4Bg&ved=0CEgQ6AEwAA#v=onepage&q=zorg%20voor%20mensen%20met%20een%20verstandelijke%20handicap&f=false>
- Gool, G. van (2010). *Dagbesteding: werksoort dagactiviteiten en beleven* [Site organisatie]. Geraadpleegd op 15 december 2013 op http://www.ipsedebruggen.nl/files_content/nieuws/publicaties/Dagbesteding-dagactiviteiten-en-beleven.pdf
- Heerink, M., Pinkster, S. & Bratti-van der Werf, M. (2009). *Onderzoek in zorg en welzijn*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.
- Heijkoop, J. (1991). *Vastgelopen: nieuwe mogelijkheden in de begeleiding van geestelijk gehandicapten met ernstige gedragsproblemen*. Baarn: Nelissen
- Hermesen, P., Keukens, R. & Van der Meer, J. (2011). *Mensen met een verstandelijke beperking*. Deventer: Van Tricht uitgeverij.
- Het Eiland (2013). *Werkdocument DCV Het Eiland*. Nootdorp: Werkgroep visie Het Eiland.
- Hof, S. van 't (2013a). In *Tussentijds verslag blok 2* (Hoofdstuk 1, p. 5). Den Haag.
- Hof, S. van 't (2013b). In *Eindverslag blok 4* (Hoofdstuk 1, pp. 3-6). Den Haag.
- Houten, W. van (2012). *De diep verstandelijk gehandicapte medemens*. Zoetermeer: Free Musketeers.
- Ipse de Bruggen (2013). *Interne factsheet WMO & Ipse de Bruggen*. Zonder plaatst: Ipse de Bruggen
- Ipse de Bruggen: Raad van het bestuur (Z.d.). *Gedragscode Ipse de Bruggen: zo gaan we om met elkaar en met ons werk*. Geen plaats: Ipse de Bruggen.
- Ipse de Bruggen (Z.d.). Over Ipse de Bruggen [Site organisatie]. Geraadpleegd op 15 december 2013 op <http://www.ipsedebruggen.nl/Ontmoet-ons/Over-Ipse-de-Bruggen/2171,,,,,,/>
- Keken, H. R. M. van (2006). *Voor het onderzoek: het formuleren van de probleemstelling*. Haren: Boom onderwijs.

- Koeleman, T. (2008). Ervaar het maar met... de verzorging van mensen met een ernstige meervoudige beperking. [Handleiding]. Geraadpleegd op 17 december 2013 op http://www.ervaarhetmaar.nl/pdf/webboekje_lr.pdf
- Meuldijk, P. (1) (Z.d.). Achtergrond. [Uitleg werkwijze]. Geraadpleegd op 15 december 2013 op <http://www.bimwerkwijze.info/bim-werkwijze/achtergrond.html>
- Meuldijk, P. (2) (Z.d.). Bim werkwijze. [Uitleg werkwijze]. Geraadpleegd op 15 december 2013 op <http://www.bim-werkwijze.info/bim-werkwijze.html>
- Meuldijk, P. (3) (Z.d.). Cursus. [Uitleg werkwijze]. Geraadpleegd op 15 december 2013 op <http://www.bim-werkwijze.info/cursus/basiccursus.html>
- Meuldijk, P. (4) (Z.d.). Muziekactiviteiten. [Uitleg werkwijze]. Geraadpleegd op 15 december 2013 op <http://www.bim-werkwijze.info/bim-werkwijze/muziekactiviteiten.html>
- Migchelbrink, F. (2005). *Praktijkgericht onderzoek in Zorg en Welzijn*. Amsterdam: SWP.
- Missie en visie Ipse de Bruggen (Z.d.). De missie van Ipse de Bruggen is de volgende:.. [Site organisatie]. Geraadpleegd op 12 december 2013 op http://www.ipsedebruggen.nl/Ontmoet-ons/Over-Ipse-de-Bruggen/Missie-en-visie/files_content/contact-en-aanmelden/over-ipse-de-bruggen/onzeopdracht/missie_en_visie_idb.pdf
- Poelmans, P. & Severijnen, O. (2013). *De APA-richtlijnen: over literatuurverwijzing en onderzoeksrapportage*. Bussum: Coutinho.
- Ponsioen, A.J.G.B. (2001). Cognitieve vaardigheden van licht verstandelijk gehandicapte kinderen en jongeren. [Proefschrift Universiteit Amsterdam]. Geraadpleegd op 2 januari 2014 op <http://dare.uva.nl/record/220373>
- Ponsioen, A.J.G.B. & Molen, M. van der (2002). *Cognitieve vaardigheden van licht verstandelijk gehandicapte kinderen en jongeren: Een onderzoek naar mogelijkheden*. Ermelo: Landelijk Kenniscentrum LVG.
- Sijnke, J. (2005). *Hoe je kijkt bepaalt wat je ziet*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Sociaal Pedagogische Hulpverlening, Reader Praktijkonderzoek (2010-2011)*. Den Haag: Haagse Hogeschool.
- Struyven, K., Baeten, M., Kyndt, E. & Sierens, E. (2010). *Groot worden: de ontwikkeling van baby tot adolescent*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Teo Timmers Ervaringsordening (Z.d.). Ervaringsordening [Uitleg werkwijze]. Geraadpleegd op 20 februari 2014 op <http://timmers-ervaringsordening.nl/over-ervaringsordening/>
- Timmers-Huigens, D. (1993). *Werken met geestelijk gehandicapten*. Utrecht: Lemma BV.

- Timmers-Huigens, D. (1995). *Mogelijkheden voor verstandelijk gehandicapten: een weg naar vreugde beleven*. Utrecht: Lemma BV.
- Vandereycken, W., Hoogduin, C.A.L. & Emmelkamp, P.M.G. (2008). *Handboek psychopathologie: deel 1 basisbegrippen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Vonk, J. & Hosmar, A. (2009). *Emotionele ontwikkeling bij mensen met een beperking: een denk- en handelingskader voor de praktijk*. Leuven: Academische Coöperatieve Verenootschap.
- World Health Organization (2006). Chapter V: Mental and behavioural disorders (F00-F99). [Site organisatie]. Geraadpleegd op 4 januari 2014 op <http://apps.who.int/classifications/apps/icd/icd10online2007/index.htm?gf70.htm>+
- World Health Organization (Z.d). Classifications: International Classification of Diseases (ICD). [Site organisatie]. Geraadpleegd op 4 januari 2014 op <http://www.who.int/classifications/icd/en/>
- Zaal, S., Boerhave, M. & Koster, M. (2008). *Sociaal-emotionele ontwikkeling: omschrijving fasen en bijbehorende begeleidingsstijl*. [Advies voor de praktijk]. Geraadplaagd op 3 januari 2014 op <http://www.platformemg.nl/wp-content/uploads/2012/08/publicaties-Zaal-sociaal-emotionele-ontwikkeling-en-begeleidingsadviezen-1.doc>

Bijlage 1: Interviewvragen

Inleiding

- Mezelf voorstellen
- Aangeven dat ik het fijn vind dat de geïnterviewde tijd voor mij vrij heeft gemaakt
- Korte uitleg onderzoek
- Doel onderzoek
- Vragen zullen gaan over de volgende onderwerpen: activiteiten, benadering van een cliënt en methoden
- Interview zal ongeveer 15 minuten duren
- Er zijn 15 vragen
- Toestemming vragen voor opname interview

Algemene vragen

- Hoelang werkt u nu bij Bizzi?
- Op welke groep werkt u?
- Wat is de kalenderleeftijd van de cliënten op de groep?
- Welke studie of studies heeft u gevolgd?

Activiteiten

1. Wat voor soort activiteiten biedt u aan aan een cliënt?

Doorvragen:

- Kunt u hierbij een voorbeeld/ voorbeelden geven?
- Bij onduidelijkheden of een kort antwoord: wat bedoelt u precies met die en die activiteiten?

2. Op welke wijze houdt u bij het aanbieden van activiteiten rekening met het cognitieve niveau van een cliënt?

Doorvragen:

- Bij een kort antwoord: Hoe zorgt u ervoor dat een cliënt de activiteit begrijpt?
- Wanneer weet u dat een activiteit aansluit bij de cognitieve ontwikkeling van een cliënt?

3. Op welke wijze houdt u bij het aanbieden van activiteiten rekening met de kalenderleeftijd van een cliënt?

Doorvragen:

- Welke verschillen merkt u op bij het aanbieden van activiteiten aan cliënten met een andere kalenderleeftijd?
- Welke overeenkomsten merkt u op bij het aanbieden van activiteiten aan cliënten met een andere kalenderleeftijd?

4. Voert u individuele of groepsactiviteiten uit?

5. Waar houdt u rekening mee als u een individuele activiteit aanbiedt aan een cliënt?

Doorvragen:

- Bij onduidelijkheid: Op welke manier houdt u rekening met de ontwikkeling en beperkingen van een cliënt tijdens het aanbieden van een individuele activiteit?

6. Waar houdt u rekening mee als u een activiteit in groepsverband aanbiedt?

Doorvragen:

- Op welke wijze speelt u in op de ontwikkeling van de individuele cliënt tijdens groepsactiviteiten?

- Hoe zorgt u ervoor dat elke cliënt de activiteit begrijpt?

Benadering van een cliënt

7. Op welke wijze houdt u tijdens de communicatie rekening met de cognitieve ontwikkeling van een cliënt?

Doorvragen:

- Op welke wijze communiceert u non-verbaal (aanraken, gebaren, gezichtsuitdrukking) met een cliënt?
- Op welke wijze communiceert u verbaal met een cliënt (in woorden of in korte zinnen)?
- Bij een kort antwoord: doorvragen naar voorbeelden.

8. Op welke wijze houdt u tijdens de communicatie rekening met de kalenderleeftijd van een cliënt?

Doorvragen:

- Welke verschillen merkt u op bij de communicatie met cliënten met een andere kalenderleeftijd?
- Welke overeenkomsten merkt u op bij de communicatie met cliënten met een andere kalenderleeftijd?

9. Hoe kijkt u aan tegen de keuzevrijheid van een cliënt?

Doorvragen:

- Hoe gaat u om met een cliënt die aangeeft dat hij iets niet wil (bijvoorbeeld niet wil meedoen bij een activiteit)?
- Op welke manier laat u een cliënt zelf keuzes maken?

10. Hoe reageert u op een cliënt die iets doet wat u niet goed vindt?

Doorvragen:

- Hoe communiceert u met een cliënt als hij iets doet wat niet mag? (bijvoorbeeld boos worden of juist niet)
- Bij een kort antwoord: kunt u hierbij een voorbeeld geven?

11. Op welke manier speelt structuur een rol bij het dagprogramma?

Doorvragen:

- Kunt u hierbij een voorbeeld/ voorbeelden geven?

Methoden/ doelen

Van Bart Vroemen hoorde ik dat er bij Bizzi wordt gewerkt met diverse methoden zoals het lacs-model, de training brug naar werk, de BIM-werkwijze en de methode van Jacques Heijkoop.

12. Met welke methoden werkt u op de groep?

Doorvragen:

- Op welke manier brengt u deze methoden tot uiting in de praktijk?
- Hoe vaak brengt u deze methoden tot uiting in de praktijk? (dagelijks of een paar keer per week)

13. Op welke manier werkt u aan de doelen van een cliënt?

Doorvragen:

- Bij een kort antwoord: kunt u hierbij een voorbeeld geven?
- Hoe vaak werkt u aan de doelen van een cliënt?

14. Wat is u aanpak bij het aanleren van iets nieuws aan een cliënt?

Doorvragen:

- Bij een kort antwoord: doorvragen naar voorbeelden.

15. Op welke wijze houdt u bij het opstellen van doelen rekening met de cognitieve ontwikkeling van een cliënt?

Doorvragen:

- Kunt u hierbij een voorbeeld geven?

Afsluiting

- We zijn aan het einde van het interview gekomen
- Heeft u nog iets gemist of toe te voegen?
- Heeft u nog vragen?
- Hoe vond u het interview?
- Bedankt voor u tijd en inzet!

Bijlage 2: Theorie van Piaget

Piaget was een Zwitserse psycholoog die een theorie heeft ontwikkeld over de cognitieve ontwikkeling van kinderen. De mens zou volgens Piaget een actieve rol hebben om zich cognitief te ontwikkelen. Hij was van mening dat een kind groeit in zijn ontwikkeling door de ervaringen die hij opdoet (Struyven, Baeten, Kyndt & Sierens, 2010). Het tempo van de ontwikkeling zou volgens Piaget voor een gedeelte bepaald worden door de omgeving. De omgeving heeft hierbij geen invloed op de uiting van de ontwikkeling (Delfos, 2005). De omgeving van het kind voedt, stimuleert en daagt uit, maar uiteindelijk zullen kinderen zelf actief hun kennis opbouwen (Stuyven et al., 2010). Dit doen kinderen bijvoorbeeld door te experimenteren (Delfos, 2005) of door direct motorisch gedrag (Feldman, 2009).

Piaget benoemde in zijn theorie de ontwikkeling van schema's bij kinderen. Een schema is een gestructureerd senso-motorisch functioneringspatroon. Schema's veranderen als een kind zich mentaal ontwikkelt en worden al snel complexer als baby's hun motorische vaardigheden verder ontwikkelen (Feldman, 2009). Het model van Piaget onderscheidt vier perioden die in stadia zijn onderverdeeld. De perioden worden in een vaste volgorde en in een verschillend tempo doorlopen (Delfos, 2005). Kinderen van 2,5 maand t/m 1,5 jaar bevinden zich volgens Piaget in de senso-motorische periode. Kinderen van 1,5 t/m 4 jaar bevinden zich volgens Piaget in de senso-motorische periode of in de preoperationele periode.

Senso-motorische periode

Bij de senso-motorische periode staat het zintuigelijk en motorisch handelen van kinderen van 0-2 jaar centraal. Een kind onderscheidt zichzelf van de objecten om zich heen en wordt zich bewust van de relatie tussen de eigen handelingen en de effecten daarvan op de omgeving (Delfos, 2005). Piaget was van mening dat baby's vooral leren door te doen, omdat zij kennis verkrijgen door direct motorisch gedrag (Feldman, 2009). De senso-motorische periode is opgedeeld in 6 substadia.

Substadia senso-motorische periode

Het tweede substadium wordt door Piaget de eerste gewoonten en primaire circulaire reacties genoemd. Dit substadium is van toepassing op baby's van 1-4 maanden. Tussen de 1-4 maanden kunnen baby's het zuiggedrag uitbreiden door eerst naar een object te grijpen en er daarna aan te zuigen. Hierbij worden twee handelingen achter elkaar opgevolgd om tot één activiteit te komen. Activiteiten van een baby van 1-4 maanden zijn vooral gericht op het eigen lichaam. Als activiteiten een goed gevoel geven of interessant zijn, zullen deze herhaald worden zodat de ervaring opnieuw kan worden meegemaakt (Feldman, 2009). Het derde substadium is van toepassing op baby's van 4-8 maanden en wordt de secundaire circulaire reacties genoemd. Het herhalen van activiteiten zal bij een baby van 4 tot 8 maanden worden uitgebreid. Een prettige gebeurtenis die bij toeval wordt veroorzaakt kan in deze periode worden herhaald. De activiteiten van een baby van 4 tot 8 maanden zijn in deze periode meer gericht op de buitenwereld. Ook gaat een baby van 4 tot 8 maanden zijn stem meer gebruiken en gaat hij beginnen met het imiteren van geluiden van anderen. Het substadium dat de derde opvolgd wordt de coördinatie van secundaire circulaire reacties genoemd en is van toepassing op baby's van 8-12 maanden. Baby's vanaf 8 maanden combineren verschillende schema's tot één enkele actie om een probleem op te lossen. Ze zullen bijvoorbeeld het ene speeltje wegduwen om een ander speeltje te kunnen pakken dat daar onder ligt. In dit substadium wordt de objectpermanentie ontwikkeld. Dit is het besef dat mensen en objecten niet ophouden te bestaan, ook al zijn ze onzichtbaar. Het vijfde substadium is van toepassing op baby's van 12-18 maanden en wordt de tertiaire circulaire reacties genoemd. Vanaf 12

maanden lijken baby's mini-experimenten uit te voeren om te bekijken wat de gevolgen zijn. Een voorbeeld hiervan is een baby die een aantal keer een speeltje op de grond laat vallen en daarbij elke keer iets wijzigt in de situatie om te kijken welke consequenties dit heeft. De ontdekkingen die baby's hierdoor ervaren, kunnen leiden tot nieuwe vaardigheden. Het laatste substadium van Piaget is van toepassing op kinderen van 1,5 tot 2 jaar en wordt genoemd naar het begin van het denken. In de periode van 1,5 tot 2 jaar leren kinderen symbolisch te denken en kunnen zij een innerlijke voorstelling van een gebeurtenis of een object maken. Tevens zijn zij in staat om zich voor te stellen waar objecten weer naar boven zullen komen als deze even onzichtbaar zijn. Kinderen van 1,5 tot 2 jaar zullen meestal uit kunnen leggen waar een bal weer zichtbaar wordt als hij op dat moment onder een meubelstuk rolt. Daarnaast kunnen kinderen tussen de 1,5 en 2 jaar oorzaak en gevolg reacties beter begrijpen en ontwikkelen ze indirecte imitatie. Indirecte imitatie vindt plaats als een persoon die niet meer aanwezig is geïmiteerd wordt. Een kind van 1,5 of 2 jaar kan bijvoorbeeld doen alsof ze in een auto zit, een pop voert of eten kookt lang nadat ze deze situaties in het echt heeft gezien (Feldman, 2009). Het imitatiegedrag laat zien dat een kind in staat is om op te slaan wat hij op een bepaald moment heeft waargenomen en dit later opnieuw bewust te laten zien (Struyven et al., 2010).

Preoperationele periode

De tweede periode van Piaget heet de preoperationele periode. Deze is van toepassing op kinderen van 2 tot 7 jaar. Centraal in deze periode staat het nog niet systematisch en logisch kunnen denken. Een kind van 2 tot 7 jaar is nog steeds egocentrisch (Delfos, 2005). Piaget zag de peuter- en kleutertijd als een tijd van stabiliteit, maar ook als een tijd van grote verandering. In deze periode groeit het gebruik van symbolisch denken, ontstaat het vermogen om te redeneren en neemt het gebruik van begrippen toe. Één van de belangrijkste aspecten van het preoperationele denken is volgens Piaget het symboolgebruik. Kinderen ontwikkelen het vermogen om een mentaal symbool, een woord of een object te gebruiken om iets aan te geven of te vervangen dat niet fysiek aanwezig is. Een ander gebied waarop peuters en kleuters zich ontwikkelen is de taalvaardigheid. Het gebruik van taal stelt kinderen niet alleen in staat om over het heden te denken, maar ook over de toekomst (Feldman, 2009).

Volgens Piaget zijn peuters en kleuters van 2 tot 7 jaar tot sommige punten nog niet in staat. Ten eerste zijn peuters en kleuters nog niet in staat zich te richten op alle beschikbare informatie van een stimulus. In plaats daarvan concentreren ze zich op oppervlakkige en opvallende elementen. Deze elementen domineren het denken van peuters en kleuters en leiden tot denkfouten. Ten tweede zijn peuters en kleuters nog niet in staat tot conservatie. Conservatie is het inzicht dat kwantiteit geen invloed heeft op de opstelling en de uiterlijke verschijningsvorm van objecten. Kinderen die het principe van conservatie nog niet begrijpen, beweren dat de hoeveelheid vloeistof verandert als die tussen verschillende glazen wordt overgegoten. Een laatste punt waar peuters en kleuters nog niet toe in staat zijn is transformatie; het proces waarbij de ene toestand verandert in de andere. Volwassenen weten bijvoorbeeld dat een potlood dat eerst rechtop wordt gehouden en vervolgens naar beneden valt een reeks opeenvolgende posities aanneemt voordat het zijn uiteindelijke positie bereikt. Daarnaast benoemt Piaget twee kenmerken in de preoperationele fase; het egocentrisme en het intuïtief denken. Met het egocentrisme wordt het onvermogen om zich te verplaatsen in anderen bedoeld. Peuters en kleuters begrijpen niet dat anderen dingen op een andere manier zien dan zichzelf. Kinderen zijn zich nog niet bewust dat hun gedrag reacties bij anderen oproept. Een tweede kenmerk is het intuïtief denken. Dit is denken waarin tot uiting komt dat peuters en kleuters zich weinig ontwikkeld hebben op het gebied van redeneren en kennis

over de wereld. Dit leidt ertoe dat ze denken dat ze het antwoord kennen op allerlei soorten vragen, maar er is weinig tot geen logische basis hiervoor (Feldman, 2009).

Bijlage 3: Theorie van Erikson

Erik Erikson is een psychoanalyticus die de psychosociale ontwikkeling van kinderen in zijn theorie beschreef. Hij ontwikkelde een alternatieve psychodynamische visie met zijn theorie. Hierin ligt de nadruk op de sociale interactie met anderen. Volgens Erikson worden mensen zowel gevormd als belemmerd door hun sociale omgeving, waaronder de samenleving en de cultuur. Hij is van mening dat groei en verandering gedurende het hele leven doorgaan. Erikson benoemde in zijn theorie dat mensen zich gedurende hun leven ontwikkelen in acht verschillende stadia. Deze stadia ontwikkelen zich volgens een vast patroon en zijn min of meer gelijk voor alle mensen. Volgens Erikson is er in elk stadium een crisis of een conflict dat het individu moet oplossen. Hierbij is het van belang dat het individu het conflict voor een deel oplost om te kunnen voldoen aan de eisen van het volgende ontwikkelingsstadium. Geen enkele crisis wordt volgens Erikson volledig opgelost (Feldman, 2009).

Stadium van vertrouwen-versus-wantrouwen

Het eerste stadium van Erikson is het stadium van vertrouwen-versus-wantrouwen. Dit stadium is van toepassing op kinderen van 0 tot 12/18 maanden. In deze periode ontstaat er een conflict tussen het groeiende ego van een kind en de sociale wereld (Delfos, 2005). Het kind kan angst en zorgen over anderen hebben (Feldman, 2009). Als een ouder hierop reageert door betrouwbaar en voorspelbaar te zijn, ontwikkelt en toont het kind vertrouwen. Kinderen van 0 tot 18 maanden ervaren zowel vertrouwen als wantrouwen. Dit is nodig voor groei in de ontwikkeling. Voor een gezonde ontwikkeling is het belangrijk dat er een evenwicht is tussen wantrouwen en vertrouwen waarbij het vertrouwen domineert (Delfos, 2005).

Stadium van autonomie-versus-schaamte en twijfel

Het tweede stadium van Erikson is van toepassing op kinderen van 1,5 tot 3 jaar. In deze periode ontwikkelt een kind onafhankelijkheid als vrijheid en verkenning wordt gestimuleerd door de ouders en het kind op onderzoek uit mag gaan. Hierdoor worden kinderen autonomer (Feldman, 2009). Dit uit een kind door nee te zeggen als hij iets niet wil (Delfos, 2005). Tevens is dit de periode waarin een kind twijfels over zichzelf kan hebben en schaamte kan ervaren. Dit gebeurt als kinderen beperkt en te veel beschermd worden door de ouders (Feldman, 2009).

Stadium van initiatief-versus-schuld

Het derde stadium geeft volgens Erikson het conflict weer van kinderen van 3 tot 6 jaar. In deze periode krijgen kinderen conflicten tussen het verlangen om onafhankelijk van hun ouders te zijn en het schuldgevoel dat voorkomt uit de onbedoelde consequenties van hun acties. De manier waarop kinderen zichzelf zien verandert in deze periode. Peuters en kleuters ontwikkelen het besef dat ze zelfstandige personen zijn en beginnen zelf beslissingen te nemen. Voor ouders is het van belang dat zij positief reageren op de onafhankelijkheid die kinderen ontwikkelen, zodat negatieve schuldgevoelens bij het kind worden weggenomen. Door een kind de gelegenheid te bieden zelfstandig te handelen en hun tegelijkertijd ondersteuning en sturing te bieden kunnen ouders het initiatief van hun kind stimuleren. Als ouders de onafhankelijkheid van hun kind niet stimuleren zal het schuldgevoel erger worden. Het schuldgevoel van een kind heeft invloed op hun zelfbeeld. Dit begint zich in deze periode te ontwikkelen (Feldman, 2009).

Bijlage 4: Cognitieve ontwikkeling bij mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking

De cognitieve ontwikkeling bij mensen met een verstandelijke beperking verloopt meestal anders dan de normale ontwikkeling van kinderen (Hermsen, P., Keukens, R. & Van der Meer, J., 2011). Mensen met een verstandelijke beperking hebben een forse achterstand en specifieke tekorten op het gebied van het algehele cognitieve niveau en de specifieke cognitieve functies. Hieronder vallen het werkgeheugen, de selectieve aandacht en het plannen en organiseren (Ponsioen & Van der Molen, 2002). De achterstand in de cognitieve ontwikkeling van mensen met een verstandelijke beperking uit zich onder andere door milde tot ernstige geheugenstoornissen. Het vermogen om nieuwe informatie te onthouden en samen te voegen met bestaande informatie is voor een cliënt dan ook erg lastig. Hierdoor is veel herhaling nodig om iets te kunnen onthouden (Hermsen et al., 2011). Ook hebben mensen met een verstandelijke beperking achterstanden op het gebied van de interne hulpmiddelen, zoals de verwerkingssnelheid en het concentratievermogen (Van Gemert & Minderaa, 1997). Deze achterstanden hebben volgens Simeonsson & Rosenthal (zoals weergegeven in Van Gemert & Minderaa, 1997) ten eerste een vertragend effect op hun cognitieve ontwikkeling. Ten tweede bereikt de ontwikkeling volgens Bidell & Fischer (zoals weergegeven in Van Gemert & Minderaa, 1997) veel eerder een bepaalde hoogte. Veel mensen met een verstandelijke beperking bereiken niet het formeel-operationele stadium van Piaget en zijn daardoor niet of nauwelijks in staat te reflecteren op het eigen denken en handelen. Door het bereiken van deze bepaalde hoogte treden er niet alleen vertragingen op, maar ontstaan er ook specifieke ontwikkelingstrajecten. Volgens Bidell & Fischer (zoals weergegeven in Van Gemert & Minderaa, 1997) bestaan er grote individuele verschillen in de manier waarop de cognitie zich tijdens de ontwikkeling aanpast aan de mogelijkheden van de cliënt en aan de mogelijkheden van de omgeving.

Zeer ernstige verstandelijke beperking

Als er wordt gekeken naar de cognitieve ontwikkeling bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking, dan valt het op dat zij in een vroege ontwikkelingsfase blijven vast zitten. Het bereikbare niveau is laag en de ontwikkeling verloopt bij veel mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking vertraagd en ongelijkmatig (Houten, 2012). Volgens Ponsioen (2001) is bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking vooral het werkgeheugen afwijkend. Het geheugen is beperkt in de hoeveelheid informatie die opgeslagen kan worden. Dit is het gevolg van het maar tijdelijk vast kunnen houden van informatie. In de meeste gevallen onbreekt de taal. Hierdoor is er geen respresentatie mogelijk en wordt iets moeilijk oproepbaar. Met een respresentatie wordt bedoeld het in gedachten voorstellen van voorwerpen of personen die niet direct zichtbaar, hoorbaar of voelbaar zijn. Concrete aan emoties gekoppelde respresentaties zijn wel mogelijk, maar deze zijn dan wel gekoppeld aan dezelfde of soortgelijke situaties waarin de ervaringen werden opgedaan (Houten, 2012). Iemand met een zeer ernstige verstandelijke beperking zal de gebeurtenissen en de mensen in zijn omgeving pas begrijpen als hij die kan volgen, herkennen, voorspellen en beïnvloeden (Heijkoop, 1991). Bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking is er tevens sprake van starheid waarbij er een onvermogen is om zich aan te passen aan steeds veranderende omstandigheden uit de omgeving. Het is mogelijk dat een cliënt zich steeds vasthoudt aan hetzelfde gedrag als de omgeving nieuw gedrag vereist (Houten, 2012). Wat wel mogelijk is, is herkenning. Mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking lachen als een bekende bij hen komt en herkennen hun geuren. Hierbij kunnen nieuwe ervaringen niet verbonden worden met wat zij al weten, doordat zij zich nog geen voorstelling

kunnen maken van iets wat er niet is. Nieuwe ervaringen moeten dus vaker aangeboden worden, zodat ze ook herkend kunnen worden (Hermsen et al., 2011).

Als er wordt gekeken naar het bewustzijn bij mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking dan kan er worden opgemerkt dat er niet gesproken kan worden van een hoger bewustzijn. Met het hoger bewustzijn is reflectie mogelijk waardoor ook het zelfbewustzijn mogelijk is. Ook kan er door het hogere bewustzijn vooruit worden gekeken en kan er worden gepland. Een persoon met een zeer ernstige verstandelijke beperking beschikt wel over een lager bewustzijn. Hiermee wordt bedoeld het bewustzijn van iets dat zich buiten zichzelf bevindt. Dit lager bewustzijn is alleen niet reflectief waardoor zelfbewustzijn niet mogelijk is of zeer beperkt is. Tevens lijkt het onderscheid bij het bewustzijn tussen ik en niet-ik soms niet of nauwelijks tot stand te komen. Daarnaast is de aandacht van mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking meestal minimaal en vluchtig en meer gericht op het eigen lichaam dan op de omgeving. Hierbij worden prikkels primair ervaren als prettig of onprettig of lustvol of onlustvol. De sensopathische gewaarwording lijkt hierbij centraal te staan (Houten, 2012).

Ernstige verstandelijke beperking

Als er wordt gekeken naar de cognitieve ontwikkeling bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking, dan kan er worden opgemerkt dat het denken vaak nog egocentrisch is. Iemand met een ernstige verstandelijke beperking kan zich nog niet goed verplaatsen in een ander en bekijkt alles vanuit zichzelf. Het denken bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking is concreet en gekoppeld aan de dagelijkse leefwereld. De oriëntatie in ruimte en tijd is vaak beperkt tot de eigen, gekende omgeving en de concrete hier-en-nu-situatie. Het leren en het opdoen van informatie verloopt moeizaam en traag. Dit wordt vaak extra bemoeilijkt door aandachts- en geheugenproblemen (Timmers-Huigens, 1993).

Bijlage 5: Labels naar aanleiding van de interviews

Label: Werken bij Bizzi

Drie medewerkers die bij Bizzi werken zijn hier nu tien jaar (Geïnterviewde 4, 7 & 8). Ook zijn er twee medewerkers die nu vier jaar bij Bizzi werken (Geïnterviewde 6 & 9). Daarnaast zijn er twee medewerkers die nog niet zo lang bij Bizzi werken; de één zes maanden (Geïnterviewde 1) en de ander zes weken (Geïnterviewde 3). Deze medewerkers werken, net als een aantal andere medewerkers, al langer bij Ipse de Bruggen. Ook zijn er nog medewerkers die vijf (Geïnterviewde 11), acht (Geïnterviewde 2) of vijftien jaar (Geïnterviewde 5) bij Bizzi werken. Een stagiaire die ook is geïnterviewd, loopt nu zeven maanden stage bij Bizzi. Zij is voornamelijk op de muziekgroep aanwezig (Geïnterviewde 10).

Conclusie: Acht van de tien medewerkers van Bizzi geven aan minimaal vier jaar ervaring te hebben met de doelgroep. Doordat zij ervaren medewerkers zijn, konden zij naar mijn idee goed aangeven wat aansluit bij de doelgroep.

Label: Studie

Drie medewerkers hebben de opleiding SPH gedaan (Geïnterviewde 3, 6 & 8). Één medewerker gaf aan de opleiding HBO-J te hebben gevolgd (Geïnterviewde 5). Daarnaast was er één medewerker die de opleiding MO-A (leraren opleiding) heeft gedaan. Zij heeft hiernaast een secretariële opleiding gedaan en doet ook de administratie bij Bizzi (Geïnterviewde 2). Daarnaast werden ook een aantal andere studies genoemd, zoals inrichtingswerk (Geïnterviewde 1), SPW4 (Geïnterviewde 4), ziekenverzorging (Geïnterviewde 9), VIG verzorgende opleiding (Geïnterviewde 11) en MDGO activiteiten begeleiding (Geïnterviewde 7). De medewerker die de opleiding ziekenverzorging heeft gedaan volgt nu een opleiding om Persoonlijk Begeleider van de cliënten te worden (Geïnterviewde 9). De stagiaire van de muziekgroep volgt de opleiding SPH (Geïnterviewde 10).

Conclusie: De helft van de medewerkers van Bizzi heeft een HBO opleiding gevolgd en de andere helft heeft een MBO opleiding gevolgd. De opleidingen zijn allemaal in de richting van Sociaal Pedagogisch Werk. Dit geeft naar mijn idee aan dat de medewerkers een goede theoretische achtergrond hebben.

Label: Aangeboden activiteiten

Er zijn op dit moment vier groepen bij Bizzi die open zijn. Op de ateliërgroep wordt de activiteit schilderen aangeboden (Geïnterviewde 1). Bij het schilderen worden technieken aangeleerd en leert een cliënt om te gaan met kleuren (Geïnterviewde 7). Er is ook plaatst voor andere activiteiten zoals mozaïeken (Geïnterviewde 1), knutselen (Geïnterviewde 2), kleien (Geïnterviewde 2) en boetsen met scheerschuim (Geïnterviewde 2). Daarnaast is er een industriegroep waarbij de cliënten vooral bezig zijn met productiewerk zoals kaartjes in hoesjes steken, hoesjes dicht sealen en bami verpakken (Geïnterviewde 3). Ook kunnen cliënten puzzelen en met duplo spelen (Geïnterviewde 3). Op de werk en uitvoering groep wordt er hoofdzakelijk industrieel werk aangeboden. De cliënten kunnen bijvoorbeeld gebruik maken van een tablet of van de computer. Cliënten kunnen ook foto's bekijken, een boekje lezen, kaartjes sealen, stickertjes op een fles plakken (Geïnterviewde 4) of schroeven tellen, verpakken en in elkaar monteren (Geïnterviewde 8). Ten slotte worden er op de muziekgroep activiteiten aangeboden die muziek gerelateerd zijn. Één medewerker speelt zelf gitaar en zingt hier dan zelf liedjes bij (Geïnterviewde 5). Een andere medewerker gaf aan pianoles te geven aan de cliënten zoals het aanleren van het liedje vader Jacob (Geïnterviewde 11). Andere activiteiten die vaak worden aangeboden zijn bewegen op muziek, instrumenten

raden, een geluidenspel of een kook- of drama activiteit (Geïnterviewde 5). Ook krijgen cliënten de mogelijkheid om zelfstandig aan tafel te werken waarbij ze een spelletje doen, kleuren of sommen maken (Geïnterviewde 6).

Conclusie: Uit de interviews bleek dat er verschillende activiteiten worden aangeboden aan de cliënten; creatieve activiteiten, muziek gerelateerde activiteiten en activiteiten aan tafel. Daarnaast wordt er productiewerk/ industrieel werk aangeboden (Geïnterviewde 1 t/m 11). Naar mijn idee is er veel variatie in de aangeboden activiteiten/werksoorten. Om deze reden worden de activiteiten alleen in de bijlage uitgebreid beschreven. Wel kunnen er een aantal voorbeelden worden gegeven van aangeboden activiteiten: knutselen (Geïnterviewde 2), puzzelen, met duplo spelen (Geïnterviewde 3), liedjes zingen of een kook- of drama activiteit (Geïnterviewde 5).

Label: Cognitieve ontwikkeling cliënten bij aanbieden activiteiten

Één medewerker gaf aan bij het aanbieden van activiteiten niet doelbewust rekening te houden met de cognitieve ontwikkeling, maar meer te kijken naar waar de cliënten op die dag zin in hebben (Geïnterviewde 1). Een andere medewerker gaf aan dat zij de cliënten op hun eigen manier laat meeleven waarbij de ene cliënt ervaart, de ander beleeft en weer een ander meedoet (Geïnterviewde 2). Andere manieren waarop de medewerkers bij het aanbieden van activiteiten rekening houden met de cognitieve ontwikkeling is door te werken met picto's (Geïnterviewde 4), door veel aan te bieden en te kijken wat ze kunnen (Geïnterviewde 3) of door te werken met hulpmiddelen zoals telkarton met vakjes (Geïnterviewde 4). Daarnaast gaven de medewerkers aan rekening te houden met de cognitieve ontwikkeling door activiteiten per individu anders aan te bieden (Geïnterviewde 7) en door activiteiten aan te bieden waaraan iedereen mee kan doen (Geïnterviewde 6). Één medewerker gaf aan te stimuleren wanneer de wat lager niveau cliënten kunnen helpen (Geïnterviewde 6).

Conclusie: Naar mijn inzien kijken de medewerkers van Bizzi tijdens het aanbieden van activiteiten meer naar de behoeften van de cliënten dan naar de cognitieve ontwikkeling en de kalenderleeftijd.

Label: Aansluiten activiteiten

Vijf medewerkers en de stagiaire gaven aan dat een activiteit aansluit bij de cognitieve ontwikkeling van een cliënt als hij plezier beleeft in het werk of de activiteit (Geïnterviewde 4 & 6 t/m 10). Één van deze medewerkers gaf aan dat een cliënt dan verbaal of non-verbaal te kennen geeft dat hij de activiteit leuk vindt. En dat niet één keer, maar meerdere weken achter elkaar (Geïnterviewde 7). Daarnaast gaven de medewerkers ook aan dat een activiteit aansluit bij de cognitieve ontwikkeling van een cliënt als ze zien dat een cliënt het werk goed doet, als een cliënt een activiteit zelfstandig kan uitvoeren of als cliënten mee (kunnen en willen) doen (Geïnterviewde 1, 4, 6, 8 & 11).

Conclusie: Het is opvallend dat het beleven van plezier en het mee kunnen doen vaak wordt benoemd door de medewerkers van Bizzi. Naar mijn inzien is dit ook één van de doelen van bij het aanbieden van activiteiten.

Label: Begrijpen (nieuwe) activiteiten

Vier medewerkers en de stagiaire gaven aan ervoor te zorgen dat een cliënt een (nieuwe) activiteit begrijpt door het goed aan een cliënt uit te leggen (Geïnterviewde 1, 4, 6, 10 & 11). Daarnaast gaven vier medewerkers en de stagiaire aan het voor te doen voor een cliënt (Geïnterviewde 1, 4, 8, 10 & 11). Ook gaven drie medewerkers aan het samen te doen met een cliënt (Geïnterviewde 1, 4 & 8). Wanneer het voordoen en samen doen niet lukt, kijkt één medewerker of er nog met een hulpmiddel gewerkt kan worden (Geïnterviewde 4). Daarnaast

gaf één medewerker aan dat ze sommige cliënten een paar keer een activiteit laat ervaren zodat zij op een gegeven moment snappen wat ze gaan doen (Geïnterviewde 6). Andere medewerkers gaven aan ervoor te zorgen dat een cliënt een activiteit begrijpt door veel te herhalen (Geïnterviewde 4) of door een stapje terug te doen als je ziet dat een activiteit te moeilijk is (Geïnterviewde 5). Ook gaf één medewerker aan dat zij het materiaal dat bij een activiteit hoort aan de cliënt laat zien (Geïnterviewde 6). Ten slotte gaf één medewerker aan een activiteit simpel te beginnen zodat ze het goed begrijpen en daarna uit te breiden (Geïnterviewde 11). Een aantal andere medewerkers gaven ook aan hoe zij ervoor zorgen dat de individuele cliënt een activiteit begrijpt tijdens het aanbieden van een groepsactiviteit. De medewerkers gaven aan het te laten zien als dit nodig is (Geïnterviewde 3), heel veel voor te doen (Geïnterviewde 3) en door het steeds kleiner te maken (Geïnterviewde 5). Daarnaast gaf één medewerker aan ervoor te zorgen dat een cliënt een activiteit in een groep begrijpt door het eerst gezamenlijk uit te leggen. Als ze ziet dat een cliënt afdwaalt of er niet op reageert, gaat ze naast de cliënt zitten en probeert ze uit te leggen wat ze bedoelt met de activiteit (Geïnterviewde 9).

Conclusie: De meeste medewerkers van Bizzi gaven aan ervoor te zorgen dat een cliënt een (nieuwe) activiteit begrijpt door het goed aan een cliënt uit te leggen, het voor te doen, het samen te doen met een cliënt en veel te herhalen. Naar mijn idee houden de medewerkers op een goede manier rekening met het begrijpen van activiteiten door cliënten.

Label: Kalenderleeftijd cliënten bij aanbieden activiteiten

Twee medewerkers gaven aan een verschil te merken bij het aanbieden van activiteiten aan cliënten met een andere kalenderleeftijd. Verschillen die zij aangaven waren dat oudere cliënten iets sneller vermoeid zijn (Geïnterviewde 6 & 8) en dat jongere cliënten vaak wat minder geconcentreerd zijn (Geïnterviewde 8). Daarnaast gaven drie medewerkers en de stagiaire aan dat zij meer rekening houden met het cognitieve niveau dan met de kalenderleeftijd van een cliënt (Geïnterviewde 6 & 9 t/m 11). De stagiaire gaf aan ook meer te kijken naar het gedrag. Ook gaven medewerkers aan te kijken naar de manier waarop ze met een persoon om kunnen gaan (Geïnterviewde 5) en te kijken naar wat de vraag is van een cliënt en waar ze gelukkig van worden (Geïnterviewde 11).

Conclusie: Naar mijn inzien kijken de medewerkers van Bizzi tijdens het aanbieden van activiteiten meer naar de behoeften van de cliënten dan naar de cognitieve ontwikkeling en de kalenderleeftijd. Daarnaast kijken zij bij het aanbieden van activiteiten eerder naar de cognitieve ontwikkeling dan naar de kalenderleeftijd van een cliënt.

Label: Vaker individuele of groepsactiviteiten

Zeven medewerkers gaven aan individuele activiteiten aan te bieden (Geïnterviewde 1, 4, 6, 7, 8, 9 & 11). Daarnaast gaven acht medewerkers en één stagiaire aan groepsactiviteiten aan te bieden (Geïnterviewde 1 t/m 3, 5 t/m 7 & 9 t/m 11). Hierbij gaven drie medewerkers aan vooral (veel) groepsactiviteiten aan te bieden, maar dan wel individueel gericht (Geïnterviewde 3, 5 & 9).

Conclusie: De medewerkers van Bizzi bieden individuele en groepsactiviteiten aan waarbij er bij groepsactiviteiten een individuele benadering is. Naar mijn idee sluit dit aan bij de cliënten.

Label: Individuele activiteiten

Drie medewerkers gaven aan bij individuele activiteiten rekening te houden met de interesse van de cliënt (Geïnterviewde 1, 7 & 8). Daarnaast gaven andere medewerkers aan bij individuele activiteiten rekening te houden met waar een cliënt zin in heeft (Geïnterviewde 1), maar ook met het tijdstip van de dag (Geïnterviewde 8) en dat het ook echt individueel is

waarbij er niet gestoord kan worden door anderen (Geïnterviewde 11). Één medewerker gaf aan zover mogelijk mee te gaan in de wensen van een cliënt (Geïnterviewde 1). Daarnaast gaven twee medewerkers aan rekening te houden met de omgeving bij het aanbieden van een individuele activiteit (Geïnterviewde 4 & 8). Ten slotte gaf één medewerker aan er tijdens individuele activiteiten rekening mee te houden dat je genoeg tijd hebt om de cliënten te begeleiden met wat ze kiezen (Geïnterviewde 6).

Conclusie: Medewerkers van Bizzi geven aan bij het aanbieden van individuele activiteiten vooral rekening te houden met de interesse en wensen van een cliënt. Naar mijn inzien is dit ook één van de doelen van bij het aanbieden van individuele activiteiten.

Label: Groepsactiviteiten

Twee medewerkers en de stagiaire gaven aan er bij groepsactiviteiten rekening mee te houden dat heel de groep erbij betrokken wordt en iedereen aan de beurt komt (Geïnterviewde 5, 10 & 11). De stagiaire gaf aan dat zij even naar een cliënt toe gaat en hem er weer bij betreft als ze merkt dat hij er even niet bij is (Geïnterviewde 10). Andere punten waar een medewerker en de stagiaire rekening mee houden is dat iedereen het naar zijn zin heeft (Geïnterviewde 10) en dat er wel eens cliënten tussen zitten die er geen zin in hebben (Geïnterviewde 1). Daarnaast gaf één medewerker aan dat zij tijdens groepsactiviteiten probeert te benadrukken waar een cliënt goed in is (Geïnterviewde 3) en één medewerker dat je als begeleider moet kijken naar wat een cliënt nog wel kan of anders kan (Geïnterviewde 7). Dezelfde medewerker gaf aan tijdens groepsactiviteiten in te spelen op de ontwikkeling van de individuele cliënt door iedereen dezelfde taak aan te bieden, maar het bij de één wat moeilijker aan te bieden dan bij de ander (Geïnterviewde 7).

Conclusie: De medewerkers van Bizzi bieden groepsactiviteiten aan waarbij er een individuele benadering is. Naar mijn idee sluit dit aan bij de cliënten. De meeste medewerkers van Bizzi geven aan er bij groepsactiviteiten rekening mee te houden dat iedereen mee kan doen, dat iedereen aan de beurt komt en dat iedereen het naar zijn zin heeft. Naar mijn inzien is dit ook één van de doelen van bij het aanbieden van groepsactiviteiten.

Label: Cognitieve ontwikkeling en communicatie

Vier medewerkers gaven aan bij de communicatie rekening te houden met de cognitieve ontwikkeling van een cliënt door korte zinnen te gebruiken (Geïnterviewde 1, 4, 6 & 9). Ook gaven drie medewerkers aan te kijken bij een cliënt of iets begrepen is door bijvoorbeeld vragen te stellen (Geïnterviewde 3, 4 & 9). Drie medewerkers gaven aan zo kort en bondig mogelijk te communiceren (Geïnterviewde 3, 7 & 9). Andere punten waarop medewerkers rekening houden met de cognitieve ontwikkeling zijn simpele bewoordingen/ zinnen gebruiken (Geïnterviewde 1 & 7), niet te veel informatie in een keer geven (Geïnterviewde 4) en niet een te lange uitleg geven (Geïnterviewde 6). Ook gaven twee medewerkers aan dat zij niet met hele moeilijke woorden praten (Geïnterviewde 3 & 7). Één medewerker gaf aan rekening te houden met de cognitieve ontwikkeling van een cliënt door bij sommige cliënten dichtbij contact te maken (Geïnterviewde 11).

Conclusie: De medewerkers van Bizzi gaven vier verschillende manieren aan waarop zij tijdens de communicatie rekening houden met de cognitieve ontwikkeling van een cliënt. Deze manier van communiceren kan naar mijn inzien duidelijk zijn voor een cliënt.

Label: Zelf kiezen

Vijf medewerkers gaven aan een cliënt te laten kiezen door picto's/ plaatjes te gebruiken (Geïnterviewde 4, 6, 7, 8 & 11). Ook gaven twee medewerkers aan dat ze aan de cliënten laten zien waaruit ze kunnen kiezen (Geïnterviewde 5 & 7). Daarnaast gaven vier medewerkers aan dat zij een cliënt meestal uit twee dingen laten kiezen (Geïnterviewde 6 t/m

9). Twee van deze medewerkers gaven aan dat drie activiteiten vaak te veel zijn om uit te kiezen (Geïnterviewde 7 & 9). Één van deze medewerkers gaf aan dat ze per dag wisselt uit welke twee dingen ze een cliënt laat kiezen (Geïnterviewde 9). Een andere medewerker gaf aan dat sommige cliënten niet kunnen kiezen of dit heel moeilijk vinden. Zij kiest dan voor de cliënt (Geïnterviewde 5). Wanneer een andere medewerker ziet dat een cliënt niet zelf kan beslissen kijkt ze of een cliënt enthousiast is bij een activiteit en biedt ze dit nog eens aan of juist niet (Geïnterviewde 11).

Conclusie: Een aantal medewerkers van Bizzi gaven aan een cliënt uit twee mogelijkheden te laten kiezen. Naar mijn idee is dit overzichtelijk voor een cliënt.

Label: Cliënt doet iets wat niet mag

Twee medewerkers reageren op een cliënt die iets doet wat ze niet goed vinden door te vragen 'wat doe je nou en waarom?' (Geïnterviewde 1 & 7). Twee andere medewerkers gaven aan een cliënt soms op de gang te zetten (Geïnterviewde 5 & 6). Andere reacties van medewerkers zijn het afleiden met een grapje (Geïnterviewde 5 & 9) en het (simpel) uitleggen waarom dingen niet kunnen (Geïnterviewde 3 & 7). Daarnaast waren er twee medewerkers en een stagiaire die aangaven tegen een cliënt te zeggen dat ze het niet goed vindt, dat het niet de bedoeling is of dat ze niet wil dat hij dit doet (Geïnterviewde 1, 5 & 10). Één medewerker gaf aan liever niet te zeggen dat een cliënt iets niet mag, maar eerder te zeggen dat ze het liever heeft dat hij dit op een andere manier doet (Geïnterviewde 8). Een andere medewerker gaf aan dat het per cliënt verschillend is hoe je op hem reageert. Zij gaf aan dat je bij de een strak en duidelijk moet zijn en bij de ander juist niet omdat hij daar gespannen van wordt (Geïnterviewde 6). Daarnaast gaven vijf medewerkers aan een andere stem te gebruiken of een andere gezichtsuitdrukking te hebben wanneer een cliënt iets doet dat ze niet goed vinden (Geïnterviewde 1, 3, 8, 9 & 11). Andere medewerkers gaven aan een cliënt verbaal of met gebaren aan te spreken (Geïnterviewde 8), een andere intonatie te gebruiken (Geïnterviewde 1), stemverheffing (Geïnterviewde 5) en lichaamstaal te gebruiken (Geïnterviewde 6). Ten slotte gaf een andere medewerker aan op gelijke hoogte met een cliënt te communiceren en lichamelijk contact te maken wanneer een cliënt iets doet dat ze niet goed vindt (Geïnterviewde 7).

Conclusie: De medewerkers van Bizzi reageren verschillend op een cliënt die iets doet wat niet mag. Het aangeven dat ze iets niet goed vinden, wordt het vaakst benoemd door de medewerkers. Naar mijn idee kan deze benadering aansluiten bij de cliënten.

Label: Structuur tijdens dagprogramma

Één medewerker gaf aan dat het geven van veiligheid en het bieden van structuur erg belangrijk is op de muziekgroep (Geïnterviewde 11). Drie medewerkers gaven aan dat de structuur tot uiting komt doordat pauze en werkzaamheden/ activiteiten altijd in dezelfde blokken zijn met vaste tijden (Geïnterviewde 3, 4 & 9). Andere medewerkers gaven aan een zoveel mogelijk een vast weekprogramma aan te bieden (Geïnterviewde 6), dezelfde soort activiteiten aan te bieden op een bepaald dagdeel van de week (Geïnterviewde 2) en de dag te starten en eindigen op dezelfde manier (Geïnterviewde 3). Slechts twee medewerkers waren het er niet helemaal mee eens dat structuur belangrijk is (Geïnterviewde 1 & 7). Één medewerker gaf aan ernstig tegen structuur te zijn. Zij gaf aan dat cliënten zelf hun structuur zoeken en dat zij hierin mee gaat, niet andersom (Geïnterviewde 1). Een andere medewerker gaf aan dat een begeleider de structuur ook moet kunnen doorbreken om de cliënten flexibel te houden (Geïnterviewde 7).

Conclusie: De meeste medewerkers van Bizzi gaven aan structuur aan te bieden aan cliënten. Twee medewerkers waren het er niet helemaal eens dat het bieden van structuur belangrijk is.

Naar mijn inzien kan structuur belangrijk zijn, maar moet dit af en toe ook doorbroken kunnen worden.

Label: Methoden

Het viel op dat er geen medewerkers waren die aangaven te werken met het lacs-model en met de methode van Timmers-Huigens. Twee medewerkers gaven aan te werken met de methode van geef me de vijf van Colette de Bruin (Geïnterviewde 4 & 8). Deze methode komt tot uiting door het echt af te sluiten als het werk klaar is voordat er aan iets anders wordt begonnen (Geïnterviewde 4), maar ook door de vijf waarden van geef me de vijf in de boodschap naar de cliënt duidelijk te maken (Geïnterviewde 8). Daarnaast gaf één medewerker aan met het eigen initiatief model te werken. Dit komt tot uiting door een cliënt zelf het initiatief ergens in te laten nemen en hem het gevoel te geven dat hij het zelf kan (Geïnterviewde 8). Ook gaven twee medewerkers aan te werken met de training brug naar werk (Geïnterviewde 7 & 11). Deze komt tot uiting door de ‘soort van regels’ te hanteren (Geïnterviewde 7) en door bezig te zijn met de sociale vaardigheden en een stukje hygiëne (Geïnterviewde 11). Daarnaast gaven drie medewerkers en één stagiaire aan (één a twee uur per week) met de BIM-werkwijze te werken (Geïnterviewde 5, 6, 10 & 11). De methode komt tot uiting door de muziek te laten beleven op het lichaam (Geïnterviewde 6). De activiteit wordt in een kring aangeboden. Eerst wordt er kort een stukje van de muziek laten horen en wordt de bal laten zien en laten voelen. Daarna kondigen de begeleiders het begin aan. Ze gaan dan de kring af tot ze iedereen gehad hebben. Hierna wordt met de cliënten besproken hoe ze het vonden (Geïnterviewde 5). Tijdens deze activiteit gaan de lichten uit en een geurtje gaat aan (Geïnterviewde 6). Ten slotte komt de methode van Jacques Heijkoop volgens één van de medewerkers tot uiting door het bieden van structuur (Geïnterviewde 9).

Conclusie: Het is opvallend dat er geen één medewerker van Bizzi is die aangeeft te werken met het Lacs-model of de methode van Timmers-Huigens (Geïnterviewde 1 t/m 11). De medewerkers van Bizzi geven wel aan te werken met vijf andere methoden. Naar mijn inzien konden de medewerkers goed aangeven hoe de BIM-werkwijze tot uiting kwam.

Label: Aanleren van iets nieuws

Drie medewerkers gaven aan dat zij (veel) voordoen (Geïnterviewde 4 t/m 6) en drie medewerkers gaven aan (veel en vaak) te herhalen (Geïnterviewde 4, 6 & 11) wanneer zij iets nieuws willen aanleren aan een cliënt. De stagiaire en twee andere medewerker gaven aan dat zij iets in kleine stapjes of stapje voor stapje aanleren aan een cliënt (Geïnterviewde 2, 5 & 10). Andere punten waar de medewerkers rekening mee houden bij het aanleren van iets nieuws is het laten zien van het materiaal (Geïnterviewde 5), positief te benaderen met complimentjes (11), vertrouwen geven in de cliënt, geduld hebben (Geïnterviewde 11) en niks dwingen (Geïnterviewde 1). Ook gaf een medewerker aan dat zij het samen met een cliënt doet als zij iets nieuws aanleert (Geïnterviewde 6).

Conclusie: De medewerkers van Bizzi gaven verschillende benaderingen aan bij het aanleren van iets nieuws aan een cliënt. De meeste medewerkers van Bizzi gaven aan (veel) voor te doen en (veel en vaak) te herhalen wanneer zij iets nieuws willen aanleren aan een cliënt. Naar mijn idee kan deze benadering aansluiten bij cliënten.

Label: Verplaatsen in een ander

Één medewerker gaf een voorbeeld waaruit blijkt dat een cliënt zich nog niet goed kan verplaatsen in een ander. Er werd een drama activiteit gedaan waarbij één cliënt een moeder speelde en één cliënt het kind. De moeder was heel boos op het kind omdat zij steeds zeurde om koekjes. Wanneer de cliënten het verhaal speelde, zeurde de cliënt die het kind speelde om

koekjes. De andere cliënt reageerde hierop door te zeggen: ‘jahoor kind, hier heb je koekjes’ (Geïnterviewde 5).

Label: Activiteiten en zintuigen van een cliënt

Één medewerker gaf aan dat er volgens haar bij Bizzi minder met de zintuigen wordt gedaan dan bij Het Eiland. Zij gaf aan dat activiteiten wel gericht kunnen zijn op de zintuigen door de kleur en de textuur van de materialen. Ook gaf zij aan dat de meeste cliënten het niet fijn vinden om met hun handen in de verf te zitten. Dit vinden ze vies. Daar zitten ze volgens haar net iets te hoog voor. De medewerker gaf aan wat minder bewust bezig te zijn met de zintuigen van een cliënt. Haar doel is eerder het aanbieden van een activiteit in plaats van het aanbieden van een zintuigelijke activiteit (Geïnterviewde 7).

Conclusie: Het is mogelijk dat zintuigelijke activiteiten minder aansluiten bij de cliënten. Omdat er maar één medewerker was die dit benoemde is het niet zeker of dit voor alle cliënten van toepassing is.

Label: Non verbaal communiceren

Één medewerker communiceert non-verbaal met een cliënt door middel van gebarentaal (Geïnterviewde 1) en vier medewerker door middel van (ondersteunende) gebaren (Geïnterviewde 2, 4, 6 & 8). Ook zijn er twee medewerkers die soms door middel van picto's communiceren (Geïnterviewde 1 & 6) en twee medewerkers die communiceren door middel van hun gezichtsuitdrukking of mimiek (Geïnterviewde 4 & 8). Daarnaast zijn er twee medewerkers die communiceren door middel van hun houding (Geïnterviewde 8 & 11). Andere voorbeelden van non-verbaal communiceren die de medewerkers noemde zijn dingen opschrijven (Geïnterviewde 1), dingen laten zien (Geïnterviewde 3 & 6), het aanraken van een cliënt (Geïnterviewde 5) en het communiceren binnen een korte afstand met sommige cliënten (Geïnterviewde 11).

Conclusie: De medewerkers van Bizzi geven verschillende manieren aan waarop zij non-verbaal communiceren met cliënten. Daarnaast wordt het communiceren met (ondersteunende) gebaren wordt het vaakst benoemd.

Label: Kalenderleeftijd en communicatie

Drie medewerkers gaven aan dat zij de cliënten als volwassen mensen benaderen (Geïnterviewde 6 t/m 8). Daarnaast was er een medewerker en een stagiaire die aangaven dat ze bij de communicatie meer kijken naar het cognitieve niveau dan naar de kalenderleeftijd (Geïnterviewde 9 & 10). Een aantal verschillen die de medewerkers opmerkten bij cliënten met een andere kalenderleeftijd zijn dan ouderen meestal meer wispelturig kunnen zijn (Geïnterviewde 2) (*Opmerking: Synoniem gebruikt van woord 'nukken') en dat de communicatie langzamer gaat bij oudere cliënten (Geïnterviewde 4).

Conclusie: Een aantal medewerkers geven aan tijdens de communicatie rekening te houden met de kalenderleeftijd van een cliënt door hem als volwassene te benaderen. Daarnaast geven twee medewerkers een verschil aan bij de communicatie met cliënten met een andere kalenderleeftijd.

Label: Cliënt wil iets niet

Twee medewerkers gaven aan dat wanneer een cliënt aangeeft dat hij iets niet wil, ze aan een cliënt vragen waarom hij iets niet wil doen (Geïnterviewde 1 & 9). Daarnaast gaven twee medewerkers aan dat zij een andere activiteit gaan verzinnen voor een cliënt (die hij wel leuk vindt) (Geïnterviewde 9 & 11). Één van deze medewerkers gaf aan een cliënt eventueel op een andere groep stage te laten lopen als daar iets wordt gedaan dat hij wel leuk vindt

(Geïnterviewde 11). Ook gaven twee medewerkers aan dat zij bij cliënten die (altijd) nee zeggen het voorzichtig proberen om te buigen dat het wel gebeurt (Geïnterviewde 1 & 2). Conclusie: De medewerkers van Bizzi geven aan verschillend te reageren op een cliënt die aangeeft dat hij iets niet wil; de medewerkers vragen waarom hij iets niet wil doen of verzinnen een andere activiteit.

Label: Doelen

Vier medewerkers gaven aan dagelijks of wekelijks aan de doelen van een cliënt te werken (Geïnterviewde 1, 3, 4 & 6). Daarnaast gaf een medewerker aan dat de doelen vaak klein zijn met korte stapjes waaraan langdurig wordt gewerkt (Geïnterviewde 6). Ook gaven vijf medewerkers aan rekening te houden met de cognitieve ontwikkeling van een cliënt bij het opstellen van doelen door te kijken of het doel haalbaar en SMART is (Geïnterviewde 11 & 6 t/m 9). Andere punten waar een medewerker rekening mee houdt is het kijken naar of het doel dicht bij de cliënt en zijn werkzaamheden ligt en de doelen klein te houden (Geïnterviewde 9). Één collega vraagt aan cliënten ook zelf wat ze willen leren (Geïnterviewde 4). Ten slotte gaf één medewerker aan dat ze de doelen laag houdt en dan stapjes naar boven maakt (Geïnterviewde 7).

Conclusie: Een aantal medewerkers van Bizzi geven aan dagelijks of wekelijks aan de doelen van een cliënt te werken. De helft van de medewerkers houdt bij het opstellen van doelen rekening met de cognitieve ontwikkeling van een cliënt door te kijken of het doel haalbaar is.